

בן מלך סידור

ברכות השחר

מהדורת לייקווד

בן מלך

סידור

ברכות השחר

מאת רבה של "קהל עדת ירושלים"
הגאון רבי **ליב מינצברג** שליט"א
בן להגאון רבי **אלימלך** זללה"ה הי"ד

פיעה"ק **ירושלים** תובב"א
חודש ניסן תשע"ח

לתרומות והנצחות

מכון כתבי בן מלך

רח' אוהב ישראל 1/9 ביתר עילית

054-8422488

להערות והארות

053-3106174

דואל toravadaat@gmail.com

קונטרס זה נדפס

בתרומת נדיבי הלב

מעיר לייקווד ארה"ב

לזיכוי הרבים,

להצלחתם ולהצלחת משפחתם

לעי"נ האברך היקר
מחשובי קהילתינו הקד'
הרה"ח ר' משה אורי זצ"ל
בן יבלחט"א הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א
נלב"ע ו' ניסן תשס"ו
ת.נ.צ.ב.ה.

תודה וברכה
לידידנו המסור והנאמן
הרב צבי לוצקין שליט"א
אשר השקיע מיטב כוחו ואונו להכנת
הקונטרס לדפוס
תשואות חן חן לו
בברכה
הנהלת המכון

בעזרת ה' יתברך

מתוך שבח והודאה לה' יתברך הננו מתכבדים להביא לפני בני קהילתנו הקדושה קונטרס זה של ביאורי 'ברכות השחר', אשר הוא חלק קטן לדוגמא, מתוך הספר הגדול 'בן מלך' - ביאורי סידור התפילה, הנערך בעבודה כבירה במכון 'כתבי בן מלך' מתוך שיעורי רבינו במשך השנים, על פי דרכו בפשט ובעומק, בהלכה ובאגדה, מתוך הבנה שרשית בעצם הדברים וירידה למעמקי כוונת חז"ל מתקני התפילות. ובעז"ה עתיד להוות יצירת פאר מורחבת כלולה בהדרה, שתסייע לכל יהודי בעבודת הלב זו תפילה.

עבודות עריכת הסידור מתקיימות במקביל למשימה הקדושה של המכון הלא היא הוצאתו לאור עולם של 'בן מלך על התורה' על כל חלקיו, כאשר עתה על הפרק הוצאת 'שימות חלק ב' אשר תודה לה' העבודה על הגהתו ושכלולו כבר נשלמה, ובעז"ה בימים אלו ייכנס לדפוס לשמחת לב מוקירי התורה ומבקשי ה'.

ואנו נושאים ידינו בתפילה אל ה' שיזכנו לראות את כל כתבי רבינו, בהלכה ובעיון באגדה במחשבה ובמקרא יוצאים במהרה לאור עולם, בבהירות ובאופן מהודר ומשוכלל, להאיר את עיני ישראל שוחרי תורה ומעמיקי דעת, ויהי רצון שנזכה להגדיל תורה ולהאדירה, ולגדל ולקדש שם שמים.

בברכת חג פסח כשר ושמח

הנהלת המכון

רשימת ספרי "בן מלך" שיצאו לאור עד עתה:

חג המצות
ספירת העומר וחג השבועות
ימי בין המצרים - גלות וגאולה
ימים נוראים
חג הסוכות
חנוכה
ימי הפורים
הגדה של פסח

• • •

בעיני מצוות התמידיות שבמקדש
חכמה ומוסר
שיר השירים
שבת קודש
מידת הבטחון

• • •

בראשית ח"א - מאמרי מבוא, בראשית-נח
בראשית ח"ב לך לך-תולדות
בראשית ח"ג ויצא-ויחי
שמות ח"א שמות-בשלח

ניתן להשיג:
בחנויות הספרים המובחרות ברחבי העולם
או במספר: 054-8422488

מודה אני

מודה אני - תמצית ברכת 'אלוקי נשמה'

ברכת אלוקי נשמה וכו' נתקנה לאומרה מיד כשניעור האדם בבוקר וחזרה נשמתו אליו ונעשה כבריה חדשה, כדאיתא בגמרא – 'כי מתער אומר אלוקי נשמה שנתת בי וכו' ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים' (ברכות ס:).

וכיון שמיד בקומו משנתו אין ידיו נקיות ואין לבוש בבגדיו, ואי אפשר במצב זה לברך ולהזכיר שם ה', נהגו לומר מיד בעת הקימה 'מודה אני' בצורה כזאת שאפשר לאומרה אפילו בידיים מטונפות כיון שאין בה הזכרת ה', והוא תמצית וקיצור ברכת 'אלוקי נשמה' שהיא הודאה על השבת הנשמה והחזרה לחיים, ונחשבת כעין התחלה לברכת 'אלוקי נשמה'. ולאחר נטילת ידיים ולבישת בגדיו אומרים ברכת 'אלוקי נשמה'.

[ולו יצויר אם מיד בקומו יהיו ידיו נקיות ומלובש בבגדים, אזי לכאורה ראוי שיאמר מיד 'אלוקי נשמה'].

רבה אמונתך – אנו מופקדים בידיים נאמנות

הביאור הוא, שגדולה ורבה אמיתותו ונאמנותו יתברך להחזיר הנשמה המופקדת אצלו, וכלשון המשנ"ב – 'שהקב"ה מקיים אמונתו להחזיר נשמות המופקדים בבוקר' (סימן א ס"ק ח). ובדומה למה שאומרים בתפילת שמו"ע בברכת גבורות 'ומקיים אמונתו לישני עפר', שהכוונה היא שנאמן הקב"ה לקיים ההבטחה שלעתיד לבוא יחיה המתים, כדברי הכתוב (יחזקאל לז, יג) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם, ועוד הרבה [יעויין במסכת סנהדרין ריש פרק חלק].

ולכאורה תמוה, שהיכן מצינו הבטחה מהקב"ה שיחזיר לנו נשמתנו בהקיצנו, ועל מה ואיזה דבר ניתן לסמוך ולבטוח שיחזיר לו הקב"ה נשמתו שמסרה לו.

ונראה הביאור בזה, שבטוחים אנו בביטחה מוחלטת שיחזיר לנו הקב"ה את נשמתנו שהפקדנו בידו לשעות מספר, שהרי שומר נאמן ואמיתי הוא, וכמו שאומרים לפני

השינה 'בידך' אפקיד רוחי פדית אותי ה' א-ל אמת', שמשום שא-ל אמת אתה ונאמן להחזיר פיקדון המופקד אצלך, לכן בטוח אני וסומך עליך שתחזיר לי נשמת, וכאשר הקב"ה אכן החזיר הנשמה לאדם, מודה האדם להקב"ה 'רבה אמונתך', שמקיים את מה שבטחו וסמכו עליו.

בחמלה

איתא בזוהר (במדבר קיט, א) - 'ובגין דכל אינון נפשתא אע"ג דכולהו אתחייבו לגביה ולא כדאי הוא לאתבא פקדונא לגביה בר נש אלא כיון דכולהו אתמסרי ליה בפקדונא אתיב כל פקדונין למאריהון'. כלומר, כשמקבל הקב"ה את נשמתו של האדם בלילה בשעת שינתו והנה מוכתמת היא ומטונפת במעשיו הרעים, לא היה לו להקב"ה להחזיר נשמה זו לאדם החוטא, אלא שברחמי ה' יתברך חס הוא על האדם ומחזיר לו נשמתו, דמכיוון שאם לא היה מפקיד האדם את נשמתו ליוצרה, הרי לא היה נוטלה ממנו בעודו ער, משום שעדיין אינו בדרגה פחותה כזו שיבוא אליו לגבות ממנו נשמתו, ואם כן גם בהפקידו נשמתו מחזירים אותו לו בנאמנות. והיינו מה שאומרים 'בחמלה', כלומר שאף על פי שחוטא האדם ואינו זכאי לקבל נשמתו, בכל זאת מכיוון שלא נידון למוות משיבים לו פקדונו.

ואם ישאלך אדם, וכי לא ראינו לפעמים שאדם נרדם לערב ומפקיד נשמתו בידי הקב"ה, ואינו ניעור לבוקר, ששבק חיים ל"ע בעת הלילה. התשובה לכך היא, שבן אדם זה אפילו אם היה ניעור באותה שעה, גם כן היה נפטר מן העולם, אלא שהגיע זמנו בשעה זו בעת שישן ולכן לא נתעורר משנתו, כלומר שמה שנפטר מן העולם אינו משום שלא החזירו לו נשמתו בבוקר, אלא משום שנטלו זאת ממנו באמצע זמן שינתו, מתוך שהגיע אז זמן פטירתו מן העולם בכל אופן אף אם היה ער. אבל אם היה אדם זה בדרגה כזאת שבשעת עירנותו לא היו נוטלים ממנו נשמתו כיון שעבירותיו אינם כל כך חמורים, אזי וודאי יקבל פקדונו שהפקיד בידי הקב"ה הנאמנות.

בחמלה, רבה אמונתך

תיבת 'בחמלה' אומרים באתנחתא, שמטעמים פסיק לאחריה, ולאחר מכן אומרים

'רבה אמונתך' בלא הפסק, והוא מן הכתוב 'חדשים לבקרים רבה אמונתך' (איכה ג' כ"ג), שהקדוש ברוך הוא מקיים אמונתו להחזיר נשמות שמופקדים לבוקר (משנ"ב סימן א' סק"ח).

והטעם לכך, שבכדי שיקיץ האדם משנתו לא נזקק לחמלה 'רבה', שאין בכך שינויים בדרכי וחוקות הטבע, ולכן אין מן הטעם לומר 'בחמלה רבה', רק 'בחמלה', לעומת מי שכבר מת ועבר מן העולם רח"ל והנשמה נסתלקה ממנו לגמרי, כאן כבר צריך לרחמים רבים ועצומים, משום שהוא נס מעל לדרך הטבע להחיותו ולהחזיר לו נשמתו, וכמו שאומרים בברכת הגבורות 'מכלכל חיים בחדס, מחיה מתים ברחמים רבים', שלזון ולכלכל את הבריות, שהוא מדרכי הטבע, די לזה מידת ה'חדס', אבל להחיות מתים שזה מחוץ ומעל דרך הטבע, לזה מזדקקים ל'רחמים רבים'.

ביאור המליצה בנוסח 'מלך חי וקים'

יש להבין מדוע קבעו חכמים בנוסח מודה אני את כינוי הקב"ה 'מלך חי וקים'.

והנה כתיב - 'אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה, תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתונותיו, אשרי שא-ל יעקב בעזרו שברו על ה' אלוקיו, עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם, השומר אמת לעולם'. (תהילים קמ"ו).

וצריך ביאור מה שייכות 'עושה שמים וארץ' לכאן, ופשוט שכוונת המשורר לומר שאי אפשר לסמוך על הבטחת בשר ודם, שהרי למחר תצא רוחו וימות וישוב לאדמתו ושוב אין בידו לקיים הבטחותיו, 'ביום ההוא אבדו עשתונותיו', אמנם 'אשרי מי שא-ל יעקב בעזרו שברו על ה' אלוקיו', כלומר שהאדם הסומך על הקב"ה הרי הוא בטוח בקיום הענין, שהרי הקב"ה מכיון שהוא 'עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם'. הרי הוא שולט בכל, וגם מכיון שהוא חי וקים לנצח, על כן בידו לקיים הבטחותיו לעולם, והיינו 'השומר אמת לעולם'.

ולכן אומרים ב'מודה אני' 'מלך חי וקים', שהרי מתוקף חיותו וקיומו לנצח ביד הקב"ה לקיים אמונתו, וכמו שנאמר 'השומר אמת לעולם', ולא כבשר ודם שחיש מהר נעלם מן העולם ואיננו ושוב אין בידו לקיים הבטחותיו.

ברכת 'על נטילת ידיים'

מבואר בגמרא (ברכות ס:) שכאשר האדם משכים בבוקר ונוטל ידיו עליו לברך 'על נטילת ידיים'. אולם נתקשו הראשונים מה טעם החובה ליטול ידיים בשחרית, והיכן מצינו מצוה זו, עד שתיקנו לומר 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידיים'. ולא מצינו חובה זו כי אם בתקנת נטילת ידיים לסעודה. וכמו שכתב הרשב"א - 'ואני לא פתרתי בשום מקום דבר ברור שיצטרך אדם ליטול ידיו שחרית' (שו"ת הרשב"א כמו שיובא להלן).

והנה הרא"ש נקט שחובת הנטילה היא משום שהידיים אינן נקיות - 'לפי שידינו של אדם עסקניות הם ואי אפשר שלא ליגע בבשר המטונף בלילה, תיקנו ברכה קודם שיקרא ק"ש ויתפלל' (ברכות פרק ט סימן כג).

ולדעת הרא"ש חובה זו מיוחדת דווקא לתפילה, ולא ללימוד התורה ושאר ברכות, שכן לתפילה חייב ליטול ידיו אפילו אם אין ידוע לו שנגע במקום המכוסה, כי 'סתם ידיים' שהסיח דעתו משמירה עליהן כשרות לתורה וברכות, ופסולות לתפילה.

אולם הרשב"א תמה על כך, וכתב שמלשון הברכה 'נטילת ידיים' משמע שאין מדובר בנקיות ידיים גרידא, אלא דווקא בנטילה במים ובכלי. ועוד הקשה שלפי שיטת הרא"ש יש לברך ברכה זו גם לתפילת מנחה וערבית, ואין נראה כן בדברי הגמרא.

לפיכך מבאר הרשב"א שתיקנו חז"ל חובת נטילה מיוחדת בשחר בעת הקימה כאשר מתכוונן האדם לקראת היום החדש, וזה לשונו - 'לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה דכתיב - 'חדשים לבקרים רבה אמונתך' (איכה ג, כג), צריכים אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ועל דבר זה תיקנו בשחר כל אותם הברכות שאנו מברכים בכל בוקר ובוקר, ולפיכך אנו צריכים להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו' (שו"ת הרשב"א חלק א סימן קצא, מובא בבית או"ח סימן ד).

כלומר שאף על פי שתפקידנו להיות עובדי ה' הוא תמידי, בכל זאת מכיון שדבר זה מתחדש בכל יום, לכן צריך כל איש ישראל בעת קימתו משנת הלילה ליטול ידיים

עם תחילת התחדשות העבודה, כעין הכהנים בבית המקדש החייבים לקדש ידיהם ורגליהם בבואם לשרת בעבודת הקודש. [והרשב"א מוכיח זאת מההלכה שאנו צריכים לברך כל יום ברכות השחר ולהודות על כל מה שה' נותן לנו, מטעם זה שכל יום האדם הוא כבריה חדשה].

לפי דברי הרשב"א נמצא שברכה זו מבטאת שכל יהודי הוא ככהן העומד לשרת את ה', וכלשון הכתוב - 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' (שמות יט, ו). וכאשר ניעור משינתו, הוא נכנס מיד לתפקידו, דהיינו, לעמוד לפני ה', לדעת אותו, לעבדו, לשמוע בקולו, לשמור מצוותיו, ללכת בדרכיו ולעשות רצונו.

* * *

ושני הטעמים האמורים, דעת הרא"ש שחובת הנטילה והברכה באה מצד חובת התפילה, ודעת הרשב"א שהיא באה עבור עצם עמידת היהודי לעבודת ה'. יש ביניהם נפקא מיניה להלכה, שלדעת הרא"ש ראוי להסמיך את הברכה לתפילה, ואם יש שהות גדולה בין שעת הנטילה לתפילה, ובפרט אם חושש שייטנפו ידיו ויתחייב פעם נוספת בנטילה לפני התפילה, וודאי שאין לברך קודם, וצריך ליטול ולברך סמוך לתפילה. ואילו לדעת הרשב"א, אדרבה, ראוי להסמיך את הנטילה ככל הניתן להשכמה, שהרי מיד כאשר משכים, חל עליו חובת התפקיד לעבוד את ה'.

וכמו כן יש הבדל בין שני שיטות אלו, כאשר לא היה ביד האדם מים ליטול ידיו בשחרית, שלדעת הרא"ש שכל חובת הנטילה היא מצד התפילה, אזי כל עוד שעדיין הוא עוסק בתפילה חייב בנטילה ובברכה, אולם לאחר שהתפלל, אזלא ליה חובת הנטילה. ואילו לדעת הרשב"א לכאורה עדיין מוטלת ועומדת עליו חובת הנטילה והברכה, מצד עמידתו לפני ה' לעבדו.

[אמנם בחיי אדם (כלל ד) ובערוך השולחן (סימן ד סעיף ו) צידדו שגם לפי הרשב"א לא תיקנו חובת נטילה זו רק לפני התפילה. ולפי זה אחר שכבר התפלל, עבר זמן הברכה].

ומאחר שהיא פלוגתת הראשונים וספק ברכות להקל, אין לנו לברך בכהאי גוונא. אמנם אם נשתהה מליטול ידיו עד שהגיע שעת מנחה, אזי חייב בברכה לכו"ע, שלדעת

הרא"ש חייב מצד תפילת מנחה, ולדעת הרשב"א הרי חייב אף בלא תפילה. וכן כתב בחיי אדם שם.

* * *

והנה אף ש'כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן' (פסחים ז:; אולם מבואר בראשונים (תוס' שם ד"ה על הטבילה וברא"ש ובמרדכי שם, וכן הובא בשו"ע או"ח סימן קנ"ח סעיף י"א) שבברכת "על נטילת ידיים" הן בשחרית והן בנטילת ידיים לאכילה, נהגו לברך אחר הנטילה כיון שלפעמים אין ידיו נקיות לפני הנטילה.

והנה באופן שנטל ידיו ולא בירך, מבואר בפוסקים (עיין במשנ"ב סימן ד ס"ק ד) שבידו לברך כל עוד שעוסק בתפילה. אולם לאחר התפילה אינו יכול לברך (משנ"ב שם ס"ק א בשם חיי אדם)¹, כלומר שחייב לברך כל עוד שעדיין נצרך לנטילה, דהיינו עד סוף התפילה.

אמנם מצינו בזה חילוק בין נטילת ידיים שחרית לנטילת ידיים לסעודה, כי בנטילת ידיים לסעודה, מבואר בפוסקים שאין זמן הברכה אלא עד התחלת האכילה (שו"ע או"ח סימן קנח סעיף יא)². כלומר שנקטו שזמן הברכה שנחשב עובר לעשייתו, הוא רק כל זמן שלא התחיל מעשה האכילה שעבורו נצרך הנטילה.

וצריך עיון מאי שנא דין הנטילה לתפילה, מדין הנטילה לאכילה, ומדוע בנטילה לתפילה זמן הברכה נמשך עד סוף התפילה, כלומר כל עוד שחל עליו חובת נטילה ומשתמש באותה נטילה, עדיין בידו לברך. ואילו באכילה מיד שמתחיל באכילה

1 ועיין מה שדנו הפוסקים בדין זה, במי ששכח לברך ברכה זו קודם התפילה ונזכר באמצע פסוקי דמזרה, שבספר 'מעורר ישנים' סק"ח כתב לברכו שם, ובספר 'עובר אורח' להאדר"ת זצ"ל אות רל"ה מסתפק בזה. וכמו"כ בין פרק לפרק דברכות ק"ש. אבל אם נזכר לאחר תפילת שמונה עשרה אין לו תשלומין אף על פי שעדיין לא שמע חזרת הש"ץ, וביום שיש מוסף דנו האחרונים אם יוכל לברכה כל זמן שלא התפלל מוסף, (עיין בארוכה בספר 'בירור הלכה' תנינא (להגר"ב זילבר), וכן בספר 'לקט הקמח החדש' סימן קכ"ח סק"נ בהסבר דברי המג"א שם סק"ט).

2 יש אומרים שזמנו עד הניגוב, ויש סוברים עד האכילה, ועיין משנה ברורה (שם ס"ק מד) שאפילו להסוברים שיכול לברך אחר הניגוב, אבל אם כבר בירך המוציא שוב אינו מברך על נטילת ידיים.

פסק זמן הברכה, אף שעדיין חל עליו חובת נטילה כל זמן שעוסק באכילה. ולא מצינו בפוסקים שביארו הטעם לחילוק זה. וה' יאיר עינינו.

ברכת אשר יצר את האדם בחכמה

ברכה זו צריכה ביאור רב. ועיין בפוסקים (טור ושו"ע או"ח סימן ו ובנו"כ) שנתקשו בביאור נוסח ברכה זו, ובמיוחד תמוה מה שאומרים 'שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים ולעמוד לפניך אפילו שעה אחת', שהרי אפשר להתקיים ולעמוד אפילו שעה ארוכה אם יפתחו או יסתמו כמה מהם. ונדחקו לומר שהכוונה לשעת הלידה, או שאם יסתם שעה אחת יותר מן המידה. עיי"ש. גם צריך ביאור מה שהוסיפו ונקטו הלשון 'ולעמוד לפניך'.

ונראה שברכה זו באה לתת שבח והודאה על בריאת נקבים וחלולים שבגוף האדם אשר נפתחים ונסגרים לפי הצורך. ויש בה שני חלקים של שבח, הן על מה שאם היו סגורים תמיד או פתוחים תמיד, לא היה אפשר לאדם להתקיים, ועוד כוללים בברכה זו, שבח על כך שעל ידי זה שהם נפתחים ונסגרים יש אפשרות לאדם לעמוד לפני ה' כראוי, כי בשעה שהם פתוחים והאדם עומד במצב מבוזה, ומאידך אילו היו סגורים בעת שהוא נצרך לנקביו, אזי אינו יכול 'לעמוד לפני ה' אפילו שעה אחת, שהרי כן ההלכה שצריך האדם להיות גוף נקי בשעה שעומד לפני ה', ומי שנצרך לנקביו או שנקביו שותתים אסור לו לעמוד לפני ה' כדאיתא בשו"ע (או"ח סימן עח וסימן צב), ו'אפילו שעה אחת' מוסב על חלק זה של עמידה לפני ה'.

והנה דבר זה הוא פלא, שיש בגוף האדם מערכת נפלאה של נקבים וחלולים הנפתחים ונסגרים מאליהם בשעה המיועדת להם, וב'רינו מנוח' על הרמב"ם (הלכות תפילה פרק ז הלכה ה) ביאר בזה לשון הברכה 'מפליא לעשות', דהיינו סגירת ופתיחת כל אחד בזמנו מאליו.

ובנוסח הברכה 'גלוי וידוע לפניך', נתקשו בו מאד המפרשים, מה הכוונה בזה, ועוד שהרי דבר זה פשוט הוא וגלוי וידוע לכל ולא רק לפני ה'.

ולצורך ביאור נוסח זה, יש להקדים מה שיש לתמוה על בריאת נקבים אלו באדם,

שהרי האדם נברא בצלם אלוקים, וכיצד נברא באופן זה שיהא השפלה לרוממות מעלתו, שיהיה נמצא בתוך גופו גרף של רעי ועביט של שופכין.

והנראה בזה שאכן לפני חטא עץ הדעת, לא היה אדם נזקק לנקביו, כי אז היו המאכלים מבוררים וזכים, ושימשו כליל לזון בהם את חיי האדם, ולא נותר מהם כל פסולת. וכמו שמצינו במן שירד לעם ישראל במדבר, שהיה לחם שנבלע באברים כדאיתא בגמרא (יומא עה:), וכמו כן לפני החטא היו כל מאכליו נבלעים באברים. ואחר החטא שגזר על האדם ואכלת את עשב השדה, אזי נתהווה במזון האדם תערובת חומריות ופסולת, שנצרך האדם לפנותו מגופו.

ומה שברא הקב"ה באדם מיד עם בריאתו נקבים וחלולים, היינו משום שנתן הקב"ה באדם את הבחירה והאפשרות לחטוא, וגם היה גלוי וידוע לפניו שעתיד לחטוא, ואז יהא האדם נצרך לאיברים אלו לצורך קיומו וכבודו.

שו"ר שכדברים האלה כתב להדיא בספר 'נפש החיים' – 'קודם חטא אדה"ר היו מאכליו מבוררים ונקיים מכל סיג ופסולת וכו' ואחר החטא שעירב רע בטוב במזון העולמות כתיב קוץ ודרדר תצמיח לך, ומעין זה זכו גם דור המדבר קודם חטא העגל, בעניין המן שהפיג גם שאר המאכלים ונבלע באבריהם. כמשו"ל בפרק יום הכיפורים (יומא עה:) אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך כו', לאחר שסרחו. וכן אמרו חז"ל (שבת ל:) שלעתיד לבוא עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות (כלומר גלוסקא נקיה בלי פסולת) (שער ב פרק ו בהגה"ה).

וכן כתב רבינו צדוק הכהן מלובלין – 'ונראה דפירות גן עדן חוץ מעץ הדעת טוב ורע, וודאי הם כמו המן שנבלע ברמ"ח איברים ולא היו צריכים לפנות כלל, רק לפי שה' יתברך שם האדם בעל בחירה, שאף על פי שציוהו שלא לאכול מעץ הדעת, מכל מקום הבחירה בידו גם כן לאכול ממנו, וכל שכן בהיות ה' יתברך יודע עתידות שעתיד לעבור על ציוויו, על כן עשה לו סגירת הבשר' (מחשבות חרוץ אות יח).

ועיין ברמב"ן שמסתפק בזה וכתב – 'ויתכן שפירות גן עדן נבלעים באיברים כמן ומקיימים את אוכליהם' (בראשית ב, יז).

ולפי האמור יתבאר כמין חומר הלשון 'גלוי וידוע לפני כסא כבודך', שזה קאי על תחילת הבריאה של האדם, שאז לא היה האדם נצרך כלל לנקביו, כי כל המאכלים היו

מבוררים ונבלעו באיברים. ומה שברא ה' באדם נקבים וחלולים הוא משום ש'גלוי וידוע לפניו', מראש, שיחטא ויהא מאכלו מעורב בפסולת, ויצטרך למערכת של נקבים וחלולים כדי לברר את הטוב מן הרע ולהוציא את הפסולת אשר הצטברה בתוך גופו.

ובזה גם מיושב הלשון 'רופא כל בשר', שלכאורה אין כאן רפואה, כי אם מצב של מניעת חולי. אלא שמחמת החטא נתקלקלו מאכליו, ומביאים פסולת בתוך גופו³ והוא בחינת חולה, וזו הרפואה שהכין ה' בחכמה שיצר בו נקבים שעל ידם יתפנה הפסולת מתוך הגוף.

רופא כל בשר ומפליא לעשות

לשון 'כל בשר' כולל גם את כל בעלי החיים, וכלשון הכתוב - 'ויבואו אל נח אל התיבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוח חיים' (בראשית ז, טו). כלומר שאף שהברכה היא 'אשר יצר את האדם', שאצל האדם קיים העניין של עמידה לפני ה', כאמור. אולם בחתימת הברכה מציינים שרפואה זאת של תיקון כלי העיכול והוצאת הפסולת, ברא ה' אצל כל בעלי החיים.

והנה בתפילת שמונה עשרה בברכת רפאנו חותמים 'רופא חולי עמו ישראל'. והיינו מכיון שבתפילה אנו באים לפני ה' אלוקינו, שימלא משאלותינו משום שאנו עמו ישראל, וכן כל הבקשות בתפילה הם עבור עם ישראל. והבטיחנו בתורה - 'כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך' (שמות טו, כו). הרי שיש הנהגה מיוחדת של רפואה מאת ה' לבני ישראל. אולם בברכת 'אשר יצר' שבא על סילוק הפסולת מן הגוף, שזה דבר שישנו בדרכו של עולם אצל כלל בעלי החיים, מברכים 'רופא כל בשר'.

3 ואיתא בחז"ל לגבי חירם מלך צור שעשה עצמו אלוה - 'מאי מלאכת תופיך ונקביך כך, אמר רב יהודה אמר רב, אמר לו הקדוש ברוך הוא לחירם מלך צור, כך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים' (בבא בתרא עה.). הרי מבואר שהנקבים נבראו באדם משום הנטיה שיש בו מעצת הנחש 'והייתם כאלוקים'.

ברכת אשר יצר בשחרית

בעיקר ברכה זו, יש לעיין מה טעם קבעו את ברכת 'אשר יצר' בתוך סדר ברכות השחר. ונראה פשוט דהיינו משום שבדרכו של עולם, כאשר האדם מתעורר משינת הלילה הוא נצרך ליפנות.

אמנם ה'בית יוסף' (אורח חיים סימן ד) כתב בשם אבודרהם שנהגו לברך אשר יצר, בין עשה צרכיו בין לא עשה צרכיו, והביאו שם בהג"ה בשו"ע. והבית יוסף תמה על דברי האבודרהם 'ואיני יודע מה טעם לברכת אשר יצר כשלא עשה צרכיו'.

ועיין בביאור הגר"א (סימן ד ד"ה וי"א) שיישב דעה זו, שתיקנו ברכות אלו בשחר משום שהאדם נעשה בבוקר כבריה חדשה, ותיקנו 'אלוקי נשמה' על בריאת הנשמה, ו'אשר יצר' על יצירת הגוף.

ונראה שבוודאי גם לדידהו תקנת מטבע ברכה זו היתה על עשיית צרכיו, שהרי כל תוכן ונוסח הברכה עוסק בעניין זה, וכמו שביארנו. אלא שבשחר כאשר באים לברך על יצירת האדם, משתמשים בברכה זו, מכיון שבברכה זו מזכירים 'אשר יצר את האדם בחכמה'.

אלוקי נשמה שנתת בי

'אלוקי, נשמה שנתת בי טהורה היא, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה בי'. ארבעה שלבים אלו הם כנגד ארבע עולמות הנקראים אבי"ע, אצילות בריאה יצירה עשיה, שביארנו במקו"א (קונטרס שבת קודש 'לך לך' תשע"ח) שהם ארבעה שלבים שישנם בכל חלקי הבריאה, עיי"ש. וכמו כן בבריאת הנשמה ישנם ארבעה שלבים אלו, ובשלב הראשון שהנשמה היתה רק אור נאצל מאת ה' אזי 'טהורה היא' כמו שהיא במקורה, ואחר כך בריאה ויצירה, ובעולם העשיה נאמר בה 'נפחתה בי' שהוא השלב שהיא כבר נתונה בגוף. וכלשון האריז"ל – 'טהורה כנגד נשמה לנשמה שהיא מן האצילות, ואתה בראתה כנגד נשמת הבריאה, ואתה יצרתה כנגד רוח היצירה, ואתה נפחתה כנגד נפש דעשיה' (עולת תמיד - שער ברכות השחר).

ואכן את ברכת 'אשר יצר' שהיא על יצירת הגוף, תיקנוה בלשון 'יצירה', וכלשון הכתוב, שביצירת גוף האדם כתיב - 'וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה' (בראשית ב, ז). לעומת 'אלוקי נשמה' שבה תיקנו לשון בריאה 'אתה בראתה', וכלשון הכתוב - 'ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו' (שם א, כז).

ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא

יש לעיין לשם מה ראו מתקני הברכה להזכיר כאן עניין של צער, שעתידה הנשמה לינטל ממנו. וגם מה טעם תיקנו להזכיר בברכה זו את תחיית המתים שלעתיד לבוא.

ונראה שהוא כהקדמה להמשך הדברים 'כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך', כלומר שמכיון שאין נשמתו של האדם קבועה וקיימת בקרבו, אלא כל אדם סופו לעפר ונשמתו תשוב אל האלוקים, על כן כל זמן שהנשמה בקרבו, יש עליו להודות לה' על זה.

ואכן כל העניינים שאנו מברכים עליהם בשחר, אין הם אלא ברכות של 'שבח', אולם נתייחד עניין זה של הנשמה שנותן הקב"ה באדם שיש עליו גם 'הודאה'. וכמו כן בברכת 'מודים' שבשמונה עשרה, אנו מודים על כל העניינים בכללות, אולם דבר זה אנו מפרטים - 'על חיינו המסורים בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך'.

ומה שמזכירים חזרת הנשמה בתחיית המתים 'ולהחזירה בי לעתיד לבוא', הם כעין דברי ניחומים, שאף אחר שתינטל ממנו, עתידה הנשמה לחזור אליו.

ונראה עוד שהאמונה בעניינים המובטחים שיהיו לעתיד לבוא ראו חכמים צורך להשרישם בקרב האומה, ולכן בכל מקום שמברכים על דברים שהם מעין אותם עניינים, והם מהווים חיזוק ורמז להם, תיקנו להזכיר זאת בנוסח הברכה. ומכיון שחזרת הנשמה בגוף בבוקר, אחרי שבליילה היתה כ'פגרים מתים', היא רמז ומעין התחיה שתהיה לעתיד לבוא שיחזרו הנשמות לגופים, לכן מציינים זאת באמירת ברכה זו.

[ואכן בסידור רב עמרם גאון הנוסח הוא - 'ואתה נטלתה ממני ואתה החזרת בי, ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא'.]

וכך איתא בחז"ל - 'כתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג) - אמר רבי שמעון בר אבא, על שאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר, אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים' (בראשית רבה עח, א איכ"ר ג, ח):.

ונראה שזה הטעם שתיקנו כאן הלשון בחתימת הברכה 'המחזיר נשמות לפגרים מתים', כלומר שהרי דומים היינו לפגרים מתים, כדאיתא בחז"ל 'שינה אחד משישים למיתה' (ברכות נז):. והחזיר לנו ה' את נשמותינו⁴. אם כן לא ייפלא שעתיד ה' להחיות את המתים לעתיד לבוא. ומאידך בברכת 'מחיה המתים' בשמונה עשרה תיקנו אנשי כנסת הגדולה את הלשון 'ומקיים אמונתו לישי עפר', כלומר שכינו את המתים כ'ישינים', דהיינו שהמיתה היא בבחינת שינה, ויש לנו להאמין כי יקיצו משינתם, וכלשון הכתוב - 'ורבים מישני אדמת עפר יקיצו' (דניאל יב, ב).

וכעין זה בברכת קידוש לבנה תיקנו לומר - 'עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה'. כלומר שמכיון שבהתחדשות הלבנה יש נתינת תקווה להתחדשות אחר האובדן, על כן יש בדברים הללו חיזוק לישראל בגלותם, שעתידיהם הם להתחדש כמו הלבנה.

רבון כל המעשים אדון כל הנשמות

בברכה זו הקדים מעשים לנשמות, אולם בברכת 'ישתבח' חותמים בנוסח שונה - 'בורא כל הנשמות, רבון כל המעשים'. הרי שמקדים 'נשמות' ל'מעשים'.

והטעם בזה פשוט, כי בכל הברכות קבעו לומר 'מעין החתימה' סמוך לחתימה (פסחים קד.), ולכן בברכת 'ישתבח' שהיא ברכה לסיום פסוקי דזמרה, שתוכן עניינם הוא 'ברוך שאמר והיה העולם', ו'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית', על כן מסמיכים סמוך לחתימה את כללות העניין של 'רבון כל המעשים'. אולם בברכת

4 וזה פשוט שהכוונה כאן למה שהאדם מתעורר וקם משנתו, שהרי על זה תיקנו את הברכה. ואף שאין הכוונה בזה לתחיית המתים שלעתיד לבוא, שהרי בזה אין מתאים הלשון 'פגרים מתים', כי לאחר זמן רב אין נותר אלא עפר. אולם יש בזה רמז גם על התחיה שלעתיד לבוא.

'אלוקי נשמה', שתוכנה היא הודאה על הנשמה שנתונה בנו, אזי קבעו לומר 'אדון כל הנשמות', סמוך לחתימה.

ברכת אלוקי נשמה אינה פותחת בברוך

והטעם שברכת 'אלוקי נשמה' אינה פותחת בברוך, נחלקו בזה הראשונים. והרא"ש כתב דהיינו משום שהיא סמוכה לברכת אשר יצר. ולכן כתב, שיש לאומרה מיד לאחר ברכת אשר יצר, ולא להפסיק ביניהם (שו"ת כלל ד' סימן א).

וזה תואם למה שנתבאר לעיל בשם הגר"א ששני ברכות אלו הם לרגל שהאדם נעשה בשחר כבריה חדשה, וברכת 'אשר יצר' היא ברכה על יצירת הגוף, ו'אלוקי נשמה' היא על בריאת הנשמה, ולכן שני ברכות אלו הם סמוכות זו לזו.

אמנם בתוספות הרא"ש (ברכות מו:) כתב בשם הראב"ד - 'שאלוקי נשמה אינה פותחת בברוך, לפי שסמוכה היא לברכת השינה, שמברך כשהולך לישן 'המפיל חבלי שינה', וכי מיתער אומר 'אלוקי נשמה', ושינה לא הוי הפסק'.

ונראה לבאר כוונתו, שאף שזמן השינה הוא ממושך, אין בזה הפסק לגדרי ברכה הסמוכה לחברתה, מכיון שברכת המפיל היא ברכה על השינה 'לפניה', וברכת 'אלוקי נשמה' היא ברכה על קימה מהשינה 'לאחריה', ולכן אין השינה יכולה להיחשב כהפסק. ובדומה לברכת יהללך שאחר ההלל, שאינה פותחת בברוך כיון שהיא סמוכה לברכת ההלל שלפניה, ופסוקי ההלל אינם נחשבים הפסק (כמבואר בראשונים פרק ערבי פסחים). ולשיטה זו צריך לברך אלוקי נשמה סמוך לשינה מיד.

והתוס' (ברכות יד. ד"ה ימים) כתבו שהטעם שאין ברכת 'אלוקי נשמה' פותחת בברוך, היינו מפני שהיא הודאה בעלמא, וכמו שמצינו בברכת הגשמים שאינה פותחת בברוך, מהאי טעמא. ולפי שיטה זו אין צריך להסמיק את ברכת אלוקי נשמה, לא לשינה ולא לברכת אשר יצר.

וכשיטה זו פסק המחבר בשו"ע - 'ברכת אלוקי נשמה אינה פותחת בברוך, מפני

שהיא ברכת ההודאה, וברכת ההודאות אין פותחות בברוך, כמו שמצינו בברכת הגשמים' (או"ח סימן ו סעיף ג).

ובמשנה ברורה כתב – 'ברכת ההודאה - ואינה ברכה הסמוכה לחברתה, ולכן רשאי לומר בבוקר בקומו עד אלוקי נשמה, ובבית הכנסת יתחיל אלוקי נשמה [טור]. ומכל מקום יש לעשות על צד היותר טוב, להסמיך אלוקי נשמה לברכת אשר יצר, ועיין בביאור הגר"א בסימן ו שדעתו גם כן דברכת אלקי נשמה סמוכה לברכת אשר יצר, על כן נכון ליזהר בזה לכתחילה' (ס"ק יב).

ברכות הלילה מקבילות לברכות השחר

הברכות שמברכים לרגל ההשכמה בבוקר, יש להם ברכה מקבילה בערב לרגל בא הלילה וזמן השינה.

שכנגד ברכת 'יוצר אור' בשחר מברכים ברכת 'המעריב ערבים' בלילה. וכנגד ברכת 'המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי' מברכים בלילה 'המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי'. וכנגד אמירת 'מודה אני - שהחזרת בי נשמתי' אומרים בלילה 'בידך אפקיד רוחי'.

ויש לעיין איפוא מדוע לא נקבעה ברכה מקבילה לברכת 'אלוקי נשמה שנתת בי', שכשם שמברכים על חזרת הנשמה בבוקר, היה ראוי לברך גם כן על נטילת הנשמה בערב. ונראה בפשטות שאחר נטילת נשמה הרי האדם כבר ישן ואין בידו לברך.

אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה

במילת "שכוי" נאמרו שני פירושים, רש"י מפרש - 'לשכוי - תרנגול, דאיכא דוכתא דקרו לתרנגול שכוי' (ברכות ס:), ורבינו יונה מפרש - 'שהלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב או מי נתן לשכוי בינה (איוב לח, לו), והלב הוא המבין, ועל ידי הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה' (מובא בטור או"ח סימן מו). ועל כל פנים, בברכה

זו אנו משבחים על הבינה המבחינה בין יום ובין לילה, אם מצד בינת התרנגול אם מצד בינת לבו של אדם המבחינה בכך.

ולכאורה תמוה האם צריך בינה בכדי להבחין בין יום ובין לילה, הלא זהו דבר הנראה וברור לכל, וגם חסרי בינה רואים בעיניהם מתי הוא יום ומתי לילה. ואמנם לפי הפירוש שהכוונה לתרנגול, הרי ביאורו שיש לתרנגול חוש ובינה מיוחדת, שעוד בטרם בוא היום הוא מבחין בהתקרב השעה, והוא כבר קורא בקולו, ובכך הוא מעורר את האדם משנתו, אך איזו בינה יש כאן לפי המפרשים שהכוונה ללב האדם.

ונראה הביאור, שהבינה הזו ניכרת כאשר האדם חפץ להתעורר בשעה מסוימת, נמצא אצלו חוש מופלא שמרגיש בתוך שנתו שהגיעה השעה היעודה, ואז מתעורר בה כחפצו. שכן יש בלב האדם בינה נסתרת להרגיש מתי להתעורר [ובזמנים עברו כשלא היו להם אמצעים חיצוניים לגרום להתעוררות (כמו שעון מעורר) היה חוש זה משמש את בני האדם מדי יום], ועל דבר זה אנו מברכים להקב"ה אשר נתן בנו 'בינה להבחין בין יום ובין לילה', וזו מתנה גדולה עבור האדם, כי באמצעות הבינה המופלאה הזאת יש בידו להתעורר לקראת היום⁵.

ובגמרא ברכות (ס:) אמרו לברך ברכה זאת כששומע קול התרנגול, אך אין מכאן פירכא לדעת המפרשים ש"שכוי" הכוונה ללב האדם, כי אמנם הברכה היא על ההבחנה שבלב, מ"מ קבעו לומר הברכה בשמיעת התרנגול משום שבשעה זו מתבטא ביותר ענין ההבחנה בין יום ללילה. וכיוצא בזה אמרו שם גם לגבי שאר ברכות השחר שנקבע להם מדינא דגמרא זמן נאות מתי לברך כל ברכה, דהיינו בעת שבא לידי ביטוי ענין הברכה, וכפי שיבואר להלן.

והנה יש לתמוה, הן להמפרשים ששכוי הוא לב האדם, והן למפרשים ששכוי הוא תרנגול, מדוע נקטו מתקני הברכה בלשון מיוחדת זו, ולא תיקנוה בלשון ברורה - 'לב', או 'תרנגול'. ונראה שאכן זו היתה כוונתם, לכלול שני הדברים כאחת, להודות ולשבח לה' על חסדיו עם האדם, הן על בינת הלב, והן על בינת התרנגול, ולכן נקטו לשון זה שכולל את שני הדברים.

5 וכידוע שיש אנשים שיש בהם חוש להרגיש את מידת הזמן החולף, ולדעת מה היא השעה שעומדים בה ('שעון ביולוגי'). וגם זה נכלל בברכה זו.

שלא עשני גוי – עבד – אשה

במהות ברכות אלו [שמקורן במסכת מנחות מג:]: פירשו המפרשים, שהשבח הוא על שזכינו להיות בני מצוות ולא כגוי שאינו בר מצוות כלל, אף לא כעבד שיש לו רק חלק מהמצוות, ואפילו לא כאשה שגם היא מחויבת רק בחלק מהמצוות. אך יש לדון בזה, דהרי על ענין השבח הזה של קדושת ישראל מצינו ברכות מיוחדות, כמו כל ברכות המצוות שאומרים בהן 'אשר קדשנו במצוותיו' וכן בברכות התורה 'אשר בחר בנו' וכו', ובברכת אהבה רבה שחרית וערבית שמברכים על שזכינו לתורה ומצוות ולקירבת אלוקים, [וגם הנשים מברכים ברכות אלו] ואילו ברכות השחר תיקנו על מערכת חיי האדם שמתחדשת בבוקר, ומשמע שגם ברכות אלו שייכות לענין זה.

לכן נראה, שאף כאן עיקר השבח על הנכבדות והרוממות שטבועה בנפש היהודי, ואין הוא כדוגמת הגויים שהם שפלים ואטומים – 'שלא עשני גוי', כענין שנאמר "כי כל הגויים ערלים" (ירמיה ט, כה), "בני נכר ערלי לב" (יחזקאל מד, ז), כך שאין הכוונה כאן על התורה והמצוות וכל הקדושה שזכינו לה, אמנם הברכות כאן באים על כך שאין אנו מסוג האנשים הפחותים והשפלים, בעלי לב אטום ונפש נחותה.

ועל פי זה מיושבת תמיהת המפרשים, מדוע מברכים ברכות אלו בלשון שלילה – 'שלא עשני...' ולא אומרים שעשני ישראל, שעשני בן חורין וכו'. אך לפי האמור הרי כל השבח הוא על שאין אנו נמנים בין אותם פחותים, ולכן נקבע מטבע הברכה בלשון זה דייקא. על שהבדילנו מן בני אדם פחותי המעלה.

ונסדרו כאן שלש מדרגות של פחיתות זו למעלה מזו; הפחות שבהם הוא הגוי ולמעלה ממנו העבד, שאמנם אינו פחות כגוי אך בכל אופן יש בו פחיתות ביחס לבן חורין, עד כדי כך שאין לו יחס, וגם עצם הדבר שהוא משועבד לעבדות לאדוניו.

6 והנה בתפילת המועדים אנו אומרים - 'ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצוותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמן הגדול והקדוש עלינו קראת'. מבואר בזה שבטרם מעלת 'קדשתנו במצוותיך וכו' יש בישראל מעלת 'ורוממתנו מכל הלשונות'. וברכות אלו שבשחר מכוונות למעלה זו.

והעליונה מכולן היא האשה, שהיא יתירה במעמדה, אלא שעדיין אין בה את מעלת וחשיבות האיש, וגם שמיועדת מעצם בריאתה להיות כעזר לאיש.

פוקח עורים

תיקנו לברך על חוש הראות, והנה צריך עיון מדוע לא נתקנה כמו כן ברכה גם על חוש הדיבור – 'משיח אילמים' ועל חוש השמע – 'פוקח חרשים'. ונראה בזה כי תקנת ברכות השחר היינו לברך על הדברים שמתחדשים אצל האדם מחדש, כאשר הוא קם מהשינה לקראת היום החדש, ולכן תיקנו לברך 'פוקח עוורים' כי חוש הראיה הוא דבר שמתחדש לנו לאחר השינה, שכן חוש זה אינו פועל כלל בעת השינה, וכשקם בבוקר והנה העיניים רואות מחדש, אזי עלינו לברך על כך. מה שאין כן הדיבור והשמיעה לא הושבתו כליל בעת השינה, שהרי מציאות הדיבור עדיין קיים אז אצל האדם [שהרי לפעמים אנשים מדברים בעת שינתם], וכן השמיעה פועלת גם כשהאדם ישן [ובהשמעת קול האדם מתעורר מהשינה], ומכיון שחושים אלו נשארים בפעולתם אף בעת שינת הלילה, לא תיקנו לברך על כך במסגרת 'ברכות השחר', כיון שאין הם מתחילים לפעול מחדש בבוקר. ורק חוש הראות שמתחיל לפעול מחדש כשקמים מהשינה, מברכים עליו 'פוקח עוורים'.

מלביש ערומים

ברכה זו באה על שני המטרות שיש בלבישה, הן על המטרה של הלבוש הבסיסי, כלשון הכתוב – 'לכסות בשר ערווה' (שמות כח, מב). ולהניצל מבושת העירום. והן מטרת הבגדים אשר באים לכבוד ולהדר למעלת האדם. וכמו שאמרו בגמרא – 'רבי יוחנן קרי למאני מכבודות' (שבת קיג). ועיין מה שכתבנו בעניין זה ב'בן מלך על התורה' – פרשת בראשית (חלק המאמרים מאמר יח).

רוקע הארץ על המים

נראה שאין כוונת הברכה על כך שהארץ רוקעת על המים, כי אין הבדל כלפי

הילוכנו על הארץ האם היא על המים או על האוויר. אלא עיקר כוונת הברכה הוא על עצם בריאת הארץ כדי שנוכל לחיות ולהתהלך עליה, וההדגשה היא 'רוקע הארץ', אלא מאחר שהמציאות כך היא שרקיעת הארץ הזו עשאה ה' על פני המים, על כן מזכירים זאת בסיפא של מטבע הברכה, שהוא רוקע הארץ על המים.

כך צריך לפרש גם בפסוק "לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו" [שעל שם פסוק זה נקבע מטבע ברכה זו], שאגב שאנו מציינים את גודל חסדו של הקב"ה שעשה לנו ארץ, ארץ החיים שכולנו מהלכים עליה, מציינים כי היא רקועה על המים, אמנם עיקר החסד הוא רישא דקרא שרוקע לנו ארץ. ועל דרך זה מצינו כשמדברים על עוצמת בריאת הארץ, מזכירים שהיא נבראה על המים, במזמור שאמר דוד "לה' הארץ ומלואה, תבל ויושבי בה. כי הוא על ימים יסדה, ועל נהרות יכוננה" (תהלים כד), שאין הכוונה שמשום שיסדה על המים על כן 'לה' הארץ ומלואה', אלא עיקר הדבר היינו כי 'הוא יסדה', ואגב מצויין דבר זה שיסדה על המים, ובכך אף רואים יותר את חכמתו ותבונתו יתברך ביצירת הבריאה.

[וכעין זה מצינו בתפילות וברכות, כגון בברכת 'נודה' בברהמ"ז שאומרים 'ועל ברייתך שחתמת בבשרנו', אין כוונת ההודאה דייקא על כך שהברית חתומה בבשרנו, כי אם על עצם כריתת הברית שעשה עמנו הקב"ה. ועל כך באה עיקר ההודאה, אלא שכאשר מודים על הברית, מוסיפים להדגיש את יתרון המעלה אשר הברית הלזו חתומה בבשרנו. וכן מה שאומרים בקידוש של שבת 'תחילה למקראי קודש', עיקר האמירה היינו שהשבת הוא 'מקרא קודש', כמו שאומרים זאת בכל המועדים, אולם מכיון שהקדימה תורה לכתבה ראשונה בפרשת מקראי קודש, מציינים גם יתרון מעלה זו].

שעשה לי כל צרכי

הנה פשטות כוונת ברכה זו היא על כל צרכי האדם – 'שעשה לי כל צרכי', אך בגמרא איתא שיש לברך ברכה זו כשלושים המנועלים (ברכות ס:). והנה הרי זה וודאי

שאינ עיקר תקנת הברכה בשביל לבישת המנעלים, שאם כן היה צריך לציין דבר זה בגוף הברכה, ואם כן צריך ביאור מה שייכות ברכה זו ללבישת המנעלים דווקא?⁷

והנראה בזה, דהנה עד עתה נקבעה ברכה מיוחדת על כל דבר חשוב שאנו זוכים לה מאת ה', שכל אחד מהם מצריך ברכה מיוחדת בפני עצמו, אמנם ברכת 'שעשה לי כל צרכי', היא ברכה כוללת על כך שהקב"ה זימן לנו כל שאר הפרטים והצרכים המרובים הדרושים לחיי האדם, שמכיון שאין בכל אחד מהם כל כך חשיבות לקבוע עליו ברכה בפני עצמה, לכן תיקנו חז"ל לכלול כולם בברכה אחת, והיינו 'כל צרכי'.

והטעם שקבעו לומר ברכה זו בשעה שלובש מנעליו, נראה דהיינו משום שהוא הדבר הראשון שנפגש בו האדם, ממכלול הדברים שעליהם נסובה הברכה, כלומר שאחרי שלובש את בגדיו ועומד על רגליו [שהם דברים הכרחיים לחיי האדם], ומגיע זמן לבישת הנעליים, אז תיקנו לברך ברכה זו, הכוללת כל צרכיו הנוספים של האדם שהם לרווחת החיים.

והנה אין הכוונה בברכה זו שנתן לו הקב"ה את כל צרכיו אשר חפץ בהם, אלא הכוונה שכל צרכיו שיש לו, הרי הם ניתנו לו מאת הקב"ה⁸.

אוזר ישראל בגבורה – עוטר ישראל בתפארה

שם בגמרא – 'כי אסר המיינה לימא ברוך אוזר ישראל בגבורה. כי פריס סודרא על רישיה לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה'.

לכאורה יש לתמוה בברכות אלו, שהרי כבר נתקנה ברכה מיוחדת על הלבוש – 'מלביש ערומים', וזה כולל את כל הבגדים, ומדוע אפוא תיקנו ברכה מיוחדת על לבישת החגורה ועל הסודר שעל ראשו. ועוד שהרי כאמור כל הברכות המיוחדות הם

7 ועיין ברבינו מנוח על הרמב"ם (הלכות תפילה פרק ז הלכה ו) שביאר 'לפי שהם המלבוש האחרון הצריך לגוף'.

8 אמנם מי שזכה וקיבל מאת הקב"ה את כל צרכיו אשר חפץ בהם, אזי כמובן שיש לו כוון גם על כך בברכה זו.

על דברים גדולים, כראיה ועמידה, אבל האם על כל בגד נעשה ברכה לעצמה. גם יש להבין עצם הנוסח 'אזור ישראל בגבורה', מה כוונת ההדגשה שאזור בגבורה, וכי איזו גבורה יש בחגורה.

כן יש להעיר למה הזכירו בשתי ברכות אלו את עם ישראל, שמשמע שהם דברים המיוחדים ושייכים לעם ישראל דווקא. וביארו המפרשים [עיין טור ושו"ע סימן מו] שיש חשיבות באזור, שעל ידו מפסיק בין לבו לערוה, וזה שייך רק לישראל. ולפי זה הברכה היא על האזור, וצריך ביאור מה עניין הגבורה לזה, וגם משמעות הברכה לפי פשוטה היא שנאמרה על עצם הגבורה והתפארה.

ולולי דבריהם היה נראה לומר, שהברכה היא אכן על הגבורה שיש באדם וכן על התפארת הקיימת אצל האדם, אך מזכירים בה 'ישראל', מאחר שבעניינים אלה ישראל מבורכים בהם באופן מיוחד. שבני ישראל יש להם גבורה ייחודית כאמרו "ה' עוז לעמו יתן", ובזה ניחנו ישראל יתר על שאר האומות [ואין הכוונה על גבורה גופנית, כי אם על האומץ והעוז שבזה מיוחדים ישראל], וכמו שאמרו בגמרא - 'ישראל עזין שבאומות' (ביצה כה:). ולצורך קיום התורה והמצוות נצרכת עזות דקדושה וגבורה, כמו שאמרו במשנה - 'איזהו גבור, הכובש את יצרו' (אבות ד, א).

וכן ענין התפארה נתייחדו בה ישראל יתר על כל האומות, שהרי האדם נברא בצלם ובדמות, ופיארו הקב"ה וכדכתיב 'ותחסרהו מעט מאלוקים וכבוד והדר תעטרהו' (תהילים ח, ו). אולם אחר החטא ניטל ממנו כל זה, וכדכתיב 'אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו' (שם מט, יג). וחזר הצלם וההדר ליעקב אבינו, וכדאיתא 'שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון' (בבא מציעא פד.). ומני אז נמצאת בחינה זו אצל כל בני ישראל, וכדאיתא בחז"ל 'אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם' (יבמות סא.). כלומר שיש בישראל צלם אלוקים, ופאר וכן מיוחד.

ואחר כך בשעת מתן תורה כשאמרו ישראל 'נעשה ונשמע', זכו להתעטר בשני כתרים, ופירשו הראשונים דהיינו הוד והדר (שבת פח. ובתוס' שם ד"ה שני), וכפי שמתאר המשורר בשיר השירים את חן תפארתה של הרעיה הלא היא 'כנסת ישראל', וכדכתיב - 'ישראל אשר בך אתפאר' (ישעיה מט, ג).

כלומר שעיקר הברכה היא על התפארה שיש באדם, ומציינים 'ישראל', משום

שלבני ישראל יש יתרון מיוחד בדבר זה לעומת שאר בני תבל, [וגם כאן הכוונה לא על יופי גשמי, אלא אצילות וכן שקיימים אצל בני ישראל. ובמיוחד אצל הנכבדים ותלמידי החכמים שעליהם נאמר – 'יפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך' (תהילים מה, ג)]⁹.

ומה שתיקנו ברכות אלו בשעת לבישת האזור והסודר, היינו משום שביקשו לקבוע כל ברכה בעת שעושה פעולה מסוימת שיש בה ביטוי לענין הברכה. לפיכך קבעו לברך את ברכת הגבורה כשאזור מתניו, שזה מבטא את ענין הגבורה, כענין שנאמר 'אזר נא כגבר חלציך' (איוב לח, ג), 'חגור חרבך על ירך גבור' (תהילים מה, ד). וכן את ברכת התפארה קבעו לברך כשעוטף ראשו בסודר, משום שזה מבטא נכבדות ופאר לאדם כדרך חבישת מצנפת לכהן גדול – 'פארך חבוש עליך' (יחזקאל כד, יז)¹⁰.

הנותן ליעף כח

ברכה זו אינה על הגבורה עצמה, אלא זו היא ברכה מיוחדת ושבח לה' על הכוחות המיוחדים שקיבל האדם על ידי השינה, שהרי בשעה ששכב לישן היה עייף וכוחותיו אפסו מטורח היום שחלף, ועתה כאשר השכים משנתו ומוצא בעצמו יכולות חדשות

9 ואיתא בגמרא - 'תניא רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו, משום שנאמר כל פעל ה' למענהו'. וברש"י - 'בשביל קונו - לכבוד קונו, דכתיב כי בצלם אלוקים עשה את האדם (בראשית ט), ועוד דהרואה בריות נאות אומר ברוך שזכך לו בעולמו' (שבת נ:).

10 ואיתא במדרש - 'אמר רבי אבא בר כהנא כשעמדו ואמרו נעשה ונשמע, מיד חייבן הקדוש ברוך הוא ושלח לכל אחד ואחד שני מלאכים, אחד חוגרו כלי זיינו, ואחד נותן עטרה בראשו' (ילקוט שמעוני משלי תתקלה, במדב"ר טז, כד). ולפי זה יש לומר ששני הכתרים שזכו להם ישראל באמירת נעשה ונשמע, היו כנגד שני בחינות אלו, עבור 'נעשה' זכו להתעטר בחגירת - 'כלי זין', והיינו הגבורה ועזות דקדושה שנדרש עבור קיום המצוות בפועל, בחינת 'אזור ישראל בגבורה'. ועבור 'נשמע' זכו להתפאר ב'עטרה' לראשם, והיינו החן והתפארת שבהם שמאיר בהם על ידי חכמת התורה, בחינת 'עוטר ישראל בתפארה'. ונרמזים שני בחינות אלו בכתוב ב'אשת חיל' שנאמר על כנסת ישראל שהם בחינת רעיה להקב"ה - 'עוז והדר לבושה' (משלי לא, כה), 'עוז' היינו בחינת 'אזור ישראל בגבורה', ו'הדר' היינו 'עוטר ישראל בתפארה'.

ושוב כוחו במתניו, על כך מברכים 'הנותן ליעף כח'. [וברכה זו לא נזכרה בחז"ל ובנוסחת הגאונים, והפוסקים הקדמונים הביאוה (עיין ב"י או"ח מו, ו)].

ברכת המעביר שינה

המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי

נוסח זה שונה במעט מברכת המפיל, ששם אומרים 'המפיל חבלי שינה'. וביאור ההבדל, שכן לפני השינה אי אפשר לומר 'המפיל שינה', שהרי בעת שהוא מברך עדיין לא נפלה עליו השינה, ואז ישנם רק 'חבלי שינה' דהיינו המצב של טרם שינה, כאשר הוא עייף ונמשך לשינה. מה שאין כן בשחר, אחרי שעברה עליו שינה והתעורר ממנה, ממילא כבר אין צריך להזכיר את חבלי השינה, ואומרים 'המעביר שינה'.

[ועיין ברא"ש ברכות פרק ט סימן כג ובמעדני יו"ט – "המעביר שינה - וכן הוא ברי"ף אבל בגמרא חבלי שינה, וכן נראה כיון דכשנכנס לישן הוא אומר המפיל חבלי שינה". ולפי מה שנתבאר כאן אתי שפיר].

ובהמשך אומרים 'ותנומה מעפעפי', כי נוסף על חבלי שינה והשינה עצמה, יש גם מצב ביניים של 'תנומה' הנקרא נים ולא נים, [ומצינו בהלכה שיש התייחסות מורכבת למצב שהאדם מנמנם שלענין קריאת שמע אינו יוצא יד"ח ואילו לענין אמירת ברכות יוצא יד"ח (עיין שו"ע או"ח סימן סג סעיף ה)].

המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי

ברכה זו נתקנה בסדר לא זו אף זו, לא רק שהעביר מאתנו את השינה העמוקה, אלא גם את התנומה שהוא הנמנום הקל העביר מעפעפיו.

אמנם בברכת המפיל יש לעיין שלכאורה היה צריך להיות הסדר להיפך שלא רק שמפיל 'תנומה', אלא גם כן 'שינה'. ומדוע תיקנו 'המפיל חבלי שינה על עיני, ותנומה על עפעפי'.

והביאור בזה כאמור שאין שייך ברכה על הפלת 'שינה', כי כשהאדם כבר הגיע לשינה אינו מסוגל לברך. אמנם תנומה אף שהוא מנמנם יש בכוחו לברך, (עיין בשו"ע סימן סג סעיף ה שרק בפסוק ראשון של ק"ש צריך שיהיה ער ממש). ומשום כך לא תיקנו את הברכה על ה'שינה', אלא דווקא על 'חבלי שינה', והיינו העייפות הבאה על האדם ומושכת אותו לידי שינה. והנה שלב זה של 'חבלי שינה' הם אכן באים לפני השלב של 'תנומה', ושפיר תיקנו סדר זה. תחילה חבלי שינה ואחר כך באה עליו תנומה, אבל על השינה עצמה שבאה אחר התנומה לא תיקנו ברכה.

והנה הסדר הוא בכל הברכות בדרך 'לא זו אף זו', ולכן בברכת המפיל הנאמרת לפני השינה, מזכירים קודם את חבלי השינה ואח"כ את התנומה – 'המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי', שכך הוא הסדר שבתחילת אוחזים את האדם חבלי השינה, ואחר כך נופל עליו תנומה, עד שבסוף הוא נרדם ומגיע לשינה של ממש.

והטעם שאין מזכירים את ה'שינה' עצמה שלאחר התנומה. כי אם כבר הגיע האדם לשינה, אזי אין בידו לברך, ואין הברכה אלא על 'חבלי שינה' ועל ה'תנומה' שאחריהם, שבעת התנומה עדיין בידו לברך.

אבל בברכת השחר כשעומדים אחר השינה, אזי הסדר הנכון הוא לציין קודם שיצא מ'השינה' ממש, וגם ה'תנומה' עברה וחלפה ממנו, וזהו שאומרים 'המעביר שינה מעיני – ולא זו אף זו – ותנומה מעפעפי'.

שינה מעיני ותנומה מעפעפי

מה שמזכירים עיניים אצל השינה [שינה מעיני] ועפעפיים אצל התנומה [ותנומה מעפעפי], שכן בעת השינה העיניים עצומות ודבוקות לגמרי, ולכן השינה ניכרת ביותר בעיניים, אבל הנמנום נראה אצל העפעפיים כשהן דבוקות למחצה ואין העיניים עצומות לגמרי, לכן נקט בלשון 'ותנומה מעפעפי'.

יהי רצון וכו' שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצוותיך

שני ברכות מקבילות אלו – 'המעביר שינה', ו'המפיל', נאמרות בלשון יחיד. אולם

בנוסח ה'יהי רצון' שממשיכים לאחר הברכה, שונים הם זה מזה. כי בברכת 'המפיל', ה'יהי רצון' הנאמר אחריו הוא בלשון יחיד, 'שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום וכו'. ואילו בברכת 'המעביר שינה' בבוקר, ה'יהי רצון' נאמר בלשון רבים 'שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצוותיך וכו'. [ואמנם בגמרא דידן וברוב נוסחאות הראשונים, גם בבוקר הנוסח הוא בלשון יחיד, וכן הוא נוסח הספרדים, אך הנוסח שנתקבל בקהילות אשכנז הוא בלשון רבים, כדאיתא במג"א סימן מו ס"ק ד בשם ארחות חיים].

ונראה הטעם בזה, כי בעת השינה כל אדם הנו לעצמו, אמנם אחר אשר נעור ובא לקיים סדרי חיי יומו, הוא מקיים אותם יחד עם עוד אנשים, ולכן תיקנו את הבקשה בלשון רבים.

יהי רצון וכו' שתרגילנו בתורתך וכו'

נחלקו הראשונים (תוס' ברכות מו. והרוקח סימן שכ) אם ברכת 'המעביר שינה' היא ברכה אחת עם 'הגומל חסדים טובים' או שהן שתי ברכות.

ולכאורה מנוסח הברכה משמע שהן שתי ברכות נפרדות, וזה הטעם שסוברים כמה מהראשונים שהם שתי ברכות נפרדות. ורק סמוכין זה אצל זה, כי לאחר שהאדם לובש והולך עד שכבר הוא ער לגמרי, ונחלץ כראוי משנתו, ונתחדש לגמרי לקראת היום הבא, אזי מוסיפים לבקש מהקב"ה 'שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצוותיך וכו' ותגמלנו חסדים טובים', שהיא בקשה על כלל הדברים שצריך האדם לסדר יומו – שתשרה ברכת ה' בכל סדר יומו. ונמצא כי 'ברכות השחר' באים על המעבר בין השינה לסדר היום, ואילו ברכה אחרונה זו היא על המשך היום שיהא כראוי וכרצוי.

ובדעת הראשונים הסוברים שהיא ברכה אחת, נראה הטעם בזה, כי מאחר שבברכת 'המעביר שינה' היא הגורמת והמביאה את בקשת 'יהי רצון' זו, שהרי מבקש הוא על היום הבא שנתחדש עליו לאחר השינה, לכך קשורה ברכת 'הגומל חסדים טובים' לברכת 'המעביר שינה' ונחשבות כברכה אחת. ואף כי תוכנן שונה לגמרי, אך מכיון שברכה אחת צריכה לחבירתה, ותוכן הברכה הראשונה גורמת ויוצרת את הברכה השנייה, אזי הן מצטרפות להיחשב כברכה אחת.

[והנה, ברכה זו כוללת בקשות מופלאות ויסודיות לחיי האדם דהיינו להיות דבוק

בתורה ובמצוות, להיות נקי מחטא ועוון ולהיות עבד נאמן לה' יתברך, לשאת חן בעיני ה' ובעיני כל הברואים, ולהיות מושפע מאת ה' בחסד וברחמים. וכמה ראוי לאדם לכוין היטב בברכה חשובה זאת. ואף כשהוא ממהר לתפילה ולסדר יומו יתן דעתו לברך ברכה זו במתינות עם כוונה ראויה].

אמנם בברכת 'המפיל' וה'יהי רצון' שאחריו, לא פליגי בזה, אלא כולו מודו שהם ברכה אחת. והטעם בזה, כי הבקשות שבברכת 'המעביר שינה', אינן בקשות על דברים שנובעים מעצם מצב העירנות, אלא הם על הנהגות וצרכי בני אדם שישנם בשעה שמנהל את סדרי חייו, קיום המצוות, ונשיאת חן והצלחה. אבל ה'יהי רצון' שבברכת 'המפיל', הבקשות שבו הם על דברים שנובעים מהשינה עצמה, כגון שהשינה לא תביאנו לידי חלומות רעים והרהורים רעים, ושלא תהא שינתו שינת המוות¹¹. ולכן בקשות אלו מקושרים ומאוחדים לעניין הברכה הראשונה, ולכולי עלמא היא ברכה אחת.

ואל תביאנו לא לידי חטא וכו'

מבקשים כאן שלוש בקשות מפורטות שכולן מדברות על הריחוק מן החטא, והן באות זו למעלה מזו: הבקשה הראשונה – 'אל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עבירה, לא לידי נסיון, ולא לידי בזיון', היינו שישמור הקב"ה עלינו שלא נבוא למצב של חטא ועבירה, או לנסיון של חטא, ואף לא לידי בזיון מעצם החטא. עוד בקשה – 'אל תשלט בנו יצר הרע', זוהי בקשה נוספת שאף שיצר לב האדם רע מנעוריו, מכל מקום מבקשים אנו שלא 'ישלוט' בנו היצר אשר בקרבנו. ועל זה מוסיפים לבקש דבר שלישי – 'והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע', כי הנמצא בחברה רעה עלול בנקל לבוא אף הוא לידי הנהגה רעה. ומבקשים מהקב"ה שירחיק כל שלשה אלו מאתנו.

מכאן ואילך מבקשים דבר חיובי, שידבקנו לטוב – ביצר הטוב ובמעשים טובים. לא זו בלבד אלא גם יכוף את יצרנו להשתעבד לו – שנצליח להטות את היצר המטה

11 ויש סידורים שנוסף בהם גם בברכת המפיל 'ותן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה וכו'', אמנם זו הוספה מאוחרת, ובנוסח המקורי אין כל זה.

אותנו לרע ולשעבד אותו לטוב, כלומר שאותן נטיות ויצרים שעלולות להביא את האדם לרע, ישמשו אותנו לטוב. ונמצא כי יש כאן בקשה כפולה ושונה על אודות יצר הרע - שלא ישלוט עלינו לרעה, ועוד שהוא עצמו יהיה משועבד לנו להטות אותנו לטוב. וכדאיתא בחז"ל - 'ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך וגו' בכל לבבך בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע' (ברכות נד.).

ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד וכו'

מטבע לשון זה 'היום ובכל יום' יש רק בברכה זו [וכן ביהי רצון שאחריו - 'שתצילני היום ובכל יום'], מה שלא מצאנו בשאר תפילות אחרות לומר 'רפאינו היום ובכל יום' וכדומה. זאת ועוד, מכיון שצריכין לברך ולהתפלל בכל יום, מה טעם יש להוסיף 'היום ובכל יום', הלא גם למחר נחזור ונברך ונתפלל, ומה ענין לבקש בכל יום גם על המחרת.

ויש לבאר, כי מפני שזוהי הברכה והתפילה היחידה הנאמרת על 'היום', היינו שהיום הבא לקראתנו יהא מוצלח ויגמלנו בו חסדים טובים, על כן מכיון שלשון 'היום' יכול להתפרש לאפוקי למחר ח"ו, מוסיפים לומר 'ובכל יום'. כך שמחמת שבתפילה זו באה התיבה 'היום' ממילא צריכים אנו להוסיף 'ובכל יום'. ונמצא שהבקשה העיקרית היא אכן על היום בלבד, רק כדי לתקן שלא יהא מקום לפרש היום ולא ביום אחר, הוצרכו להוסיף 'ובכל יום'. משא"כ בשאר ברכות שאין נזכר 'היום' אין צורך לאריכות כזאת.

ונמצא שיש כאן בקשה אחת, ורק בדרך אגב מוסיפים בקשה נוספת 'בכל יום'. אמנם להלן שאומרים 'בעיניך ובעיני כל רואינו', יש כאן בעיקר הדבר שתי בקשות נפרדות וחשובות, שיתננו לחן ולחסד ולרחמים הן 'בעיניך' ועוד ענין חשוב גם 'בעיני כל רואינו'.

יהי רצון וכו' שתצילני וכו' מעזי פנים וכו'

מהותה של תפילה זו צריכה ביאור, אחר שכבר אמרו בברכת המעביר שינה 'יהי

רצון' ארוך וערוך, שבו כללנו כל העניינים הנצרכים לאדם, מדוע אומרים תיכף שוב 'יהי רצון' ומוסיפים בו עוד בקשות. והלא אם ראוי לבקש עליהם היה צריך להוסיפם ביהי רצון הקודם.

ונראה שזה כעין מה שמצינו שמוסיפים תפילת 'אלוקי נצור' אחרי שמו"ע, אשר גם שם תמוה לכאורה מה משמעות ההוספה הלזו והלא כבר סיימו את הבקשות והתפילות שנתקנו בשמו"ע, ומה מקום להוסיף עוד איזו תפילה שכביכול נשמטה מנוסחם של אנשי כנה"ג. אך ביארנו בזה, שמהות התקנה היינו שיוסיף האדם 'תפילה אישית', אחר שכבר אמר כל נוסח תפילת הציבור שנקבע ע"י אנשי כנה"ג, אזי כשעדיין הוא עומד לפני השכינה, יוסיף בקשות פרטיות שהן מחוץ למסגרת התפילה. ובכך גם מבואר ההבדל בנוסח, שבכל תפילת שמו"ע הבקשות הן בלשון רבים, ואילו ב'אלוקי נצור' אומרים הכל בלשון יחיד, והוא מן הטעם האמור. ומעתה על אותו דרך יש לבאר כאן, שאחרי אמירת הברכה שנקבעה ע"י חז"ל מוסיפים עוד תפילה שיש לה צורה של 'תפילה אישית'. ואשר לכן גם כאן ה'יהי רצון' הקודם נאמר בלשון רבים, ואילו זו נאמרת בלשון יחיד.

והנה תפילה זו מיוסדת על הגמרא בברכות (טז:) שהביאו שם מנהגם של כמה וכמה אמוראים שהוסיפו תפילות פרטיות בסוף שמו"ע, וה'יהי רצון' שלפנינו הוא נוסח תפילתו של רב שאמרה לעצמו, וכן בקשת 'אלוקי נצור' הוא נוסח תפילתו של מר בריה דרבינא (שם יז.). והרי הדברים מתאימים להפליא למבואר לפנינו, ששתי בקשות אלו הן בגדר 'תפילה אישית' שתיקנו להוסיף, ועל כן בחרו מתוך נוסחאות התפילות האישיים כפי שאמרו אותם חכמי הגמרא.

* * *

כוונות נוספות בברכות השחר

הנה מקום אתנו להוסיף, כי מלבד הכוונה הפשוטה והמובנת שיש לכוון כשמברך ברכות אלו שתיקנו חכמינו, הנה ראוי לו לאדם להרחיב להוסיף על משמעות הדברים כפשוטם, ולכלול בהם גם משמעות וכוונה עליונה. וכדלהלן.

בברכת הנותן לשכוי בינה להבחין בין ובין לילה, שהכוונה בו כאמור על כח ההבחנה שניתן לנו לחוש ולהבדיל בהכרה פנימית בין יום ובין לילה, הנה מי שליבו מסור ונתון בידו יכול להתעלות בהרגש הבחנה זו, וכשמקשיב להמיית ליבו יידע לנחש ולחוש את מהות היום שהוא עומד בו, אם שבת היום או מועד היום, ימי פסח או ימי חנוכה. שהרי כל מועד יש בו השראה מיוחדת, ובעלי נפש זכה שניחנו בהרגשים יותר עדינים, אף יוכלו לקבוע מדעת עצמם שהיום יום ראשון בשבת או שני בשבת. ואם נבואה אין כאן אך הרגשות נכונות יכולות להיות בכל עת וזמן.

ובכן ראוי לכוון, בברכה זו שהיא כוללת שבח לא-ל יתברך על עצם הדבר הנפלא שנטע ה' בקרבנו לב מבין המרגיש ומבחין, על כל ההבחנות והרגשות הנפלאות השייכות והנובעות מבינה זאת.

בברכת שלא עשני עבד, יש לכוון גם זאת שהוא משוחרר משעבוד לבריות, שאין הוא כבול להנהגות שכל מטרתם בכדי למצוא חן בעיני בני אדם, שזוהי עבדות בעצם אישיותו.

בברכת פוקח עיוורים, שכוונתה הפשוטה על פקחת הקב"ה את עיניו של האדם לאחר שינה ארוכה. אך באמירתה יש לכוון גם על ההטבה המיוחדת שהנחיל ה' לבאי עולמו – שנטע באדם יכולת ומסוגלות להגיע להשקפת אמת, להביט נוכח הצדק והיושר ולפסול את העקמימות, להבחין באמת ולפשוט את הפסולת, וכמאמר החכם מכל אדם - 'החכם עיניו בראשו' (קהלת ב, יד). וכמו כן יש לכוון בברכה זו גם על פקחת עיניים בתורה, כמו שתיקנו בברכת אהבה רבה, 'והאר עינינו בתורתך', וכלשון הכתוב 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך' (תהילים קיט, יח).

בברכת מלביש ערומים, מלבד ההודאה על הבגדים שנתן הקב"ה לאדם להתכסות בהם וללבוש אותם בהדר, יש כאן גם כוונה מורחבת הכוללת את ההודאה להקב"ה שנתן לאדם יכולת להעלים את חסרונותיו החבויים ולהסתיר החולשות מעיני בני אדם, אשר גם זה הוא בבחינת 'מלביש ערומים'.

ואפשר לכלול בזה גם מה שכתוב 'אשרי נשוי פשע כסוי חטאה' (תהילים לב, א) שהכוונה בזה גם כלפי מעלה, כלומר שהקב"ה מכסה על חטאיו. וכדמסיים הכתוב - 'אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון'. וכדכתיב 'לא הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל

בישראל' (במדבר כג, כא), וברש"י – 'לא הביט - הקב"ה און שביעקב שכשהן עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהם עוברים על דתו'. ועיין מה שכתבו בזה התוס' במסכת מגילה (לא. ד"ה במנחה) דבר נפלא בשם המדרש.

בברכת מתיר אסורים, יש לכלול בכוונה להודות גם על שאינו אסור ביד יצרו הרע ותאוותיו השליליות, כמו שאמרו - 'הרשעים ברשות לבם - הצדיקים לבם ברשותם' (אסת"ר י, ג). וכן על חילוץ הרוח וכוחות הנפש, שאין רוחו ומחשבתו שבויות וכלואות, שאם האדם נמצא במצב כזה, אזי אין בידו לקיים את רצון רוחו ולממש את עצת מחשבתו, אמנם בהשתחרר האדם מכבליו אלו, בידו לקיים כל שברצונו, ואף זה בגדר התרת אסורים היא¹².

יש לכוון בברכה זו גם על זה שחילצו ה' מכל מיני מצבי לחץ, ושחררו ופדאו מכל הדברים המעיקים על האדם.

בברכת זוקף כפופים, הכוונה העמוקה היינו גם על דרך זו, שהקב"ה זוקף ומעמיד את קומתו ורמתו הרוחנית של האדם, מייצב את הלך נפשו ורוחו ומוליך את האדם קוממיות לפי דעתו הרחבה ורצונו הזקוף שלו, וכלשון הכתוב 'ואולך אתכם קוממיות', וברש"י - 'בקומה זקופה' (ויקרא כו, יג).

בברכת המכין מצעדי גבר, עומק משמעותה אף הוא מענין זה, שהקב"ה הוא הסולל את דרכו של האדם, מנחהו במעגלי צדק ומלמדו לבחור את הדרך אשר ילך בה, גם פותח לו שער לצעוד בארחות ה' ומציע לפניו את דרך החיים, על דרך הכתוב [שעליו מיוסדת ברכה זו] – "מה' מצעדי גבר כוננו, ודרכו יחפץ" (תהלים לו, כג).

בברכת הנותן ליעף כח, בנוסף לכוונה הפשוטה על החלפת הכח בעת השינה מעייפות היום הקודם, יש לכוון גם על זה שה' יתברך שמו הוא הנותן לנו כח לעשות חיל (דברים ח, יח), להצליח בכל דרכינו, וכדכתיב - 'נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה

¹² אמנם מה שהאדם משועבד לקיום המצוות, והוא עבד מסור ומציית להקב"ה, אינו נחשב מחמת זאת אסור וכבול, אלא אדרבה, זו חירות נשגבה, שהרי זה רצונו האמיתי והפנימי של כל יהודי, וכדאמרו חז"ל – 'חרות על הלוחות, אל תקרא חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה' (אבות ו, ב).

רבה וגו', וקוי ה' יחליפו כח, יעלו אבר כנשרים, ירוצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו' (ישעיה מ, כט-לא).

ברכות השחר בעת תחיית המתים

בתחיית המתים לעתיד לבוא, עת ירננו ויקיצו שוכני עפר מקבריהם, נראה פשוט שמיד יהיה עליהם לומר 'מודה אני', שהרי זה ממש החזרת נשמה, [ואז יוצרך לומר 'בחמלה רבה', שהרי הקמת מתים לתחייה היא דבר רחוק ומופשט מבינת האדם ומעל לכל חוק הטבע וצריך רחמים מרובים לדבר זה].

וכן פשוט, שגם ברכת 'אלוקי נשמה' יאמרו המתים בתחייתם, מק"ו, שאם לאחר שינה זמנית ונטילת נשמה לכמה שעות חייבים להודות בברכת 'אלוקי נשמה', הרי וודאי שלאחר מיתה שהיא שינה עולמית ונטילת נשמה קבועה, יהא חייב לומר בפה מלא ברכת 'אלוקי נשמה', [אלא שאז יחסירו התיבות 'ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא', שהרי בגאולת עולם עסקינן ובחיי נצח, ושוב לא יהיה מיתה ונטילת נשמה].

ובירושלמי (ברכות לג, א) – 'דבית רבי ינאי אמרין הנוער משנתו צריך לומר ברוך אתה ה' מחיה המתים'. כלומר שס"ל שבמקום ברכת 'המחזיר נשמות' יש לומר ברכת 'מחיה המתים', דמכיון שהיקיצה מהשינה הרי היא מעין תחיית המתים, לכן כוללים בברכה זו את תחיית המתים הגדולה והאמיתית, ששתייהן הן בחינה אחת. ולהלכה נוהגים לסיים ב'המחזיר נשמות', שהרי סוף סוף אין זו תחייה ממיתה גמורה. ולפי זה, לעתיד לבוא, בתחיית המתים השלימה והגמורה, לכולי עלמא יאמרו 'ברוך אתה ה' מחיה המתים'. שהרי אז תהיה תחיית המתים הגמורה. וגם לשון 'לפגרים מתים', מתאים רק במקום שהגוף קיים ללא רוח ונשמה, אבל במקום שגם הגוף נרקב ואין שלדו קיים, לא שייך לומר 'לפגרים מתים' אלא 'מחיה המתים', שזהו יצירת הגוף מחדש והפחת נשמה בו. [ומי שמת סמוך לזמן תחיית המתים וכל גופו עדיין קיים, אף שמתאים אצלו גם לשון 'המחזיר נשמות לפגרים מתים', בכל זאת נראה שיאמר 'מחיה המתים' מהטעם הנ"ל].

וכן מצינו להדיא בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל) – 'רבי יהודה אומר כיון שהגיע

החרב על צווארו פרחו ויצאה נפשו של יצחק, וכיון שהשמיע קולו מבין הכרובים ואמר לו אל תשלח ידך נפשו חזרה לגופו, וקם ועמד יצחק על רגליו וידע יצחק שכך המתים עתידים להחיות, ופתח ואמר ברוך אתה ה' מחיה המתים'.

ונראה, שלא רק את ברכת אלוקי נשמה יאמרו, כי אם גם חלק מברכות השחר יאמרו המתים בקומם לתחיה חדשה, דהיינו ברכת 'שלא עשני גוי', 'שלא עשני עבד', ו'שלא עשני אשה', ק"ו מאדם שנתעורר משנתו בלילה שמחוייב בכל ברכות אלו משום שנתחדשו אצלו כל אלו בהחזרת נשמתו.

והנה ברכת 'הנותן לשכוי בינה', 'שעשה לי כל צרכי', ו'הנותן ליעף כח' וכן 'המעביר שינה מעיני', פשוט שלא יברכו, שאינם שייכים כאן. אמנם שאר הברכות 'פוקח עורים' 'מתיר אסורים' וכו' יש לעיין אם יתחייבו בהם.

ואפשר שהמתים בתחייתם יתחייבו לברך ברכת 'יוצר האדם' לרגל 'יצירתם עתה מחדש'. אלא שלפי זה יש לדון שלא יצטרכו כבר לברך 'אלוקי נשמה' ו'מחיה המתים', שבמשמעות ברכת 'יוצר האדם' נכללת כל 'יצירת האדם', ואילו 'אלוקי נשמה' משמעותה רק על תחיית המתים והחזרת הנשמה ליצורים, וזה כבר נכלל ביצירת האדם.

ונראה עוד שבעת שיחיו המתים לעתיד לבוא יצטרכו לברך ברכת 'עושה מעשה בראשית', מק"ו, שהרי מי שלא ראה את הים הגדול שלושים יום צריך לברך עושה מעשה בראשית (ברכות נד.), כל שכן מי שלא ראה את העולם כולו למעלה משלושים יום, שצריך לברך ברכה זו. אולם יתכן שברכת עושה מעשה בראשית נתקנה רק כשרואה חלק אחד מהנבראים, אבל כאשר רואה את כל הבריאה מחדש מסתבר שאז נכון יותר שיברך 'שהכל ברא לכבודו'. [ועיין מה שכתבנו בתורה ודעת גליון 58 מדור 'ביאורי עניינים'].

איגרת התפילה

איגרת התפילה

עבודת התפילה צריכה חיזוק כדאיתא בגמרא, ופירש רש"י - 'שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כוחו' (ברכות לב:). ועוד אמרו שהתפילה היא מהדברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (שם ו:).

ובכן, אנא אחים, חזקו ונתחזקה, לכו ונלכה באור ה', שפכו לפניו לבבכם, קומו רונו ביום ובלילה, עבדו את ה' בשמחה, והשתחוו לו בהדרת קודש.

התפילה היא אחת מן הדברים המרכזיים עליה משתת עולמו של היהודי. ואמרו בגמרא - **תפילות אבות תקנום** (שם כו:), כלומר שבסידור האמה ומתחלת נטיעת גרעין שרשה, כבר תקנה עבודת התפילה, כי זוהי מהותו הבסיסית של 'יהודי', שמציאותו של האלקים ית"ש כובשת את לבו, ומביאתו להיות עומד בקשר תפילה עם ה'.

ולפיכך, מאז ומקדם מראשית צורים, כאשר החלו להנץ ניצני נבטיו של העם היהודי ובריתו עם אלקיו, כבר נתיסדה עבודת התפילה, לעמוד לפני ה' ולהתפלל אליו. וכפי שנאמר באברהם אבינו ע"ה שוב ושוב - **ויקרא בשם ה'**, וכתרגומו - **וצלי בשמא דה'**, כי דבר זה הוא הצעד הראשון של היהודי.

וכך גם בהמשך הדורות, כאשר לקח ה' את עם ישראל להיות לו לעם סגלה וקרא עלינו את שמו הגדול והקדוש, אזי 'קרבנו המקום לעבודתו'. וכמו שאמר הקב"ה למשה לקראת מתן תורה - **ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש** (שמות יט, ו). זהו תפקידו היסודי של עם ישראל להיות 'ממלכת כהנים', כלומר עם של עובדי ה' ומשרתיו. עם ישראל כלו הוא **ממלכת כהנים**, ונקראים - **כהני ה'** (ישעיה סא, ו). והנה העבודה הנתונה לכל היא עבודת התפילה.

אין התפילה נחשבת רק כמצוה אחת מתוך כלל המצוות. אלא היא אחת מיסודות היהדות וכמו שאמרו חז"ל - **לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם - איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה** (תענית ב.).

התפילה היא העבודה הנכבדת ביותר, והיא מעלה נחת רוח לפני ה' וערבה עליו יותר מהקרבות, וכדכתיב - אהללה שם אלקים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב לה' משור פר מקרן מפרים (תהלים סט, לא-לב). וכן אמרו בגמרא - אמר רבי אלעזר גדולה תפילה יותר מן הקרבות (ברכות לב:). ובמדרש - הקב"ה מתאוה לתפילתן של ישראל (מדרש תהלים מזמור קטז). ושם - אמר עליו הקב"ה, ערב עלי קילוס של ישראל שמקלסין אותי שנאמר 'השמיעני את קולך כי קולך ערב' (מזמור קמט). ולא עוד אלא שעצם יצירתנו הייתה למען מטרה זו, וכמאמר הכתוב - עם זו יצרתי לי תהלותי יספרו (ישעיה מג, כא).

*

התפילה כוללת שני חלקים. האחד - עצם העמידה לפני ה', שהיא כשלעצמה עבודה נשגבה, האופפת את נפשו של האדם בהתרגשות רבה וחרדת קודש. וכבר מראשית יסודו של האדם נתיחד למטרה זו וכלשון האמור בתפילת נעילה - אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך.

עמידה זו מקיפה רבוי גוונים של התיצבות נכח פני ה', הן עמידה לפניו כעבדא קמיה מריה, כעיני עבד הנשואות אל יד אדוניו. הן ביראה והכנעה פעומד לפני מלה, כנתינ הממלכה העומד לפני מלכו. והן בהשתוקקות והתרפקות של חביבות, כבן מול אביו וכרניה לפני דודה. והעמידה לפני ה' בתפילה, זקוקה לכל סוגי העמידה הללו כשהם משלבים יחדיו. ובאפן פרטי מתחלפים סוגי העמידה בהתאם לחלקי התפילה השונים, ועל האדם להתבונן בכל חלק וחלק מהתפילה איזו סוג עמידה מתאים לה במיוחד.

וכגון בעת הבקשות ושאלת צרכים, צורת העמידה הנכונה לפניו יתברך היא כדלים ורשים אשר עינינו נשואות אליו כעיני עבדים אל יד אדוניהם, ומשליכים אנו עליו ייבנו שישאנו בחיקו כאשר ישא האומן את היונק. וכמו כן בכל סוג תפילה צריך להתאים את צורת העמידה הראויה לה.

הפריעות וההשתחואות המה בטוי להכנעה והתמסרות אליו יתברך. וכפיפת שדרתו עד שיתפקקו כל חליותיו (ברכות כח:) באה להביע ביטול שלם והתאפסות מוחלטת מול גדלת ה' והדר קדשו.

בעת התפילה על האדם לראות כאלו שכינה כנגדו (סנהדרין כב.), ועמידה זו היא בקרוב הנעלה ביותר, וכאשר קבעו חכמים שצריך האדם לכוון את לבו כנגד בית קדשי הקדשים (ברכות ל:) כלומר עמידה נכח פני ה', כאלו הוא עומד בקדש הקדשים לפני ולפנים.

ואכן, בעל נפש חש ברגעים גדולים אלו קרבת ה' ומתעוררים בו רגשות קודש נשגבים המשרים עליו השראה שמית עילאית.

ומי שזוכה, אזי מתוך שהשכינה נוכחת כנגדו נשפעים אליו נטפי קודש ומבהיקים לו ניצוצות זוהר מזיו השכינה, וזוכה בשעה זו לחזות בנעם ה' ולהתענג עליו מעין העולם הבא.

ויש, אשר מרוב שטף רגשי קודש האופפים אותם אינם יכולים לעצור כח בעצמם, ובאים לידי תנועות פיזיו וכרכור והכאת כף. וכעין שמצינו בברי עקיבא שבעת תפילתו - היה אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות (שם לא.).

*

אחר העמידה לפניו יתברך, באה התפילה עצמה. והנה אין התפילה סיפור דברים, או למוד ושנון אמונה, אין היא גלוי דעת ולא הצהרה, גם לא לחש וסגולה, אלא תפילה כמשמעותה, וכדלהלן.

התפילה היא שפיכת לבו של האדם לפני הקב"ה, הביטוי בפה של מכלול הרגשות האצורים בקרביו של היהודי כלפי אביו שבשמים. בתפילה האדם עומד ושוחט לפני ה' את מאוייו ומשאלות לבו ומביע לפניו את תודתו והודאתו. בתפילה מביא האדם לידי גלוי בשפתיו את התפעלותו והשתאותו מגדולת ה', ואת געגועיו ותשוקתו לקרבתו יתברך.

סדר התפילה מורכב מכמה סוגי עבודה, יש חלק של שבח והלול, ויש של תודה והודאה. יש של בקשה ותחנונים, ויש של זעקה ושועה. ובכל אחד מהם ישנם כמה אופנים ו'נימות' שונות. וכל סוג עבודה ראוי שיבוא מתוך התעוררות רגש מיוחד המתאים לחלק עבודה זה, כי אינו דומה רגש של שועת תחנונים לרגש המעורר את התלהבות ההלול, וכך כל אחד מחלקי התפילה דורש התייחסות והתעוררות לב ונפש מיוחדת.

כי התפילה הנכונה היא כאשר מלבד עצם הכוונה בתוכנה של כל אמירה, גם מצורף לה המית רגשות לב, בהתאם לכל אחת מהעבודות שעוסק בה. כלומר שבעת השבח וההלול אפוף האדם בהתפעלות מגדל נפלאות ה', ובעת התודה הרי הוא מלא ברגשות הודאה והכרת הטוב, ובעת הבקשות הוא אכן תאב ורוצה דברים אלו, ומכיר בנזקאות

כי רק מאת ה' אפשר לקבל זאת. ובכל אלה יודע נאמנה שהקב"ה מטה אֶזֶן לְהַקְשִׁיב אֵלָיו וְלִשְׁמַע שִׁיחָתוֹ וּמִתִּיחַס אֵלָיו מִתּוֹךְ אֲהָבָה וְחֻבִּיבוּת.

וּמִתּוֹךְ הַתְּבוּנָנוֹת בְּנוֹסַח הַתְּפִלָּה יֵשׁ לַעֲמֹד וְלַדַּעַת מַה הֵמָּה הִרְגִּישׁוּ הָרְאוּיִים לְהִיט פִּזְמוֹנִים בְּלֵב הַיְּהוּדִי, מַה כּוֹבֵשׁ אֶת לְבוֹ וְאֵל מַה הוּא נוֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ, וּמַה הֵמָּה הַדְּבָרִים שֶׁהוּא זָקוּק לָהֶם וּמִתְחַנֵּן עֲלֵיהֶם - דַּעַה, תְּשׁוּבָה, סְלִיחָה, גְּאוּלָּה, רְפוּאָה, פְּרִנְסָה, קְבוּצָה גְּלוּיִת, מִשְׁפָּט צָדֵק, הֲרַמַּת קֶרֶן הַצְּדִיקִים, בְּנִין יְרוּשָׁלַיִם, מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, הַשְׂרָאָה הַשְׂכִּינָה בִּישְׂרָאֵל.

וּכְפִי מִידַת טְהָרֵת לְבוֹ שֶׁל הָאָדָם, כִּדּוּם הֵיא מִידַת רְגִישׁוּתוֹ וְהַמִּית לְבוֹ לְבָרְכוֹת וְלַהֲדָאוֹת שֶׁתִּיקְנוּ אֲנָשִׁי כְּנֶה"ג וּמִשְׁאָת נִפְשׁוֹ לְתוֹכָן הַבְּקָשׁוֹת שֶׁבָּהֶם. וְשִׁלְמוֹת עֲבוֹדַת הַתְּפִלָּה הֵיא כְּאֲשֶׁר כָּל חֻלְקֵיהָ תּוֹאֲמִים אֶת רְגִישׁוֹת הַמִּתְפַּלֵּל וּמֵאֲוִי לְבוֹ, [וּבִזְזָת יִבְחֹן הַיְּהוּדִי עַל מַצְבוֹ הָרוּחִי, בְּאִיזוֹ מִידָה הֵיא הוּא מַעֲצָמוֹ מִבִּיעַ רְגִישׁוֹת שֶׁבַח וְהוֹדָאָה הֵלֶל, וְעַד כִּמָּה הוּא אֶכֶן מִתְאַוֶּה לְעִנְיָנִים אֵלּוֹ וְהֵיא מִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם מֵאֲלִיו].

*

הַתְּפִלָּה פְּנִים רְבוֹת לָהּ - יֵשׁ שְׂצָרְכָיו וּמִשְׁאָלוֹתָיו מִבִּיָּאִים אוֹתוֹ לְהַעֲתִיר בַּתְּפִלָּה אֶל ה', וְיֵשׁ אֲשֶׁר בְּהִתְעַטֵּף נִפְשׁוֹ עָלָיו, שׁוֹפֵךְ שִׁיחוֹ לִפְנֵי קוֹנּוֹ. יֵשׁ אֲשֶׁר קוֹרֵא אֶל ה' לְחַלְצוֹ מִמַּצָּר וּלְמַלְטוֹ מִן הַמַּצּוּקָה אֲשֶׁר נִקְלַע אֵלָיו, וְיֵשׁ אֲשֶׁר מִתּוֹךְ צָרָה וְיָגוֹן, זֹעֵק וּמִשְׁבִּיעַ אֶל ה'. יֵשׁ הַמִּתְרַפֵּק עָלָיו כְּתִינוּק הַגְּמוּל עָלֵי אָמוֹ, וְיֵשׁ אֲשֶׁר שׁוֹפֵךְ כְּמִים לְבוֹ נֶכַח פְּנֵי ה' וְנוֹשֵׂא אֵלָיו נִפְשׁוֹ. יֵשׁ אֲשֶׁר מְגוֹדֵל הַתְּפַעֲלוּתוֹ מִנְּפִלְאוֹתָיו יִתְבַּרֵּךְ, הוּא מְרִיעַ לִפְנֵי בְּקָלוֹס וְהִלּוּל. וְיֵשׁ אֲשֶׁר מְרֹב הַטּוֹבָה הַמּוֹרַעֶפֶת עָלָיו, נִפְשׁוֹ הוֹמָה בְּשִׁיר וְתוֹדָה לְאֱלֹקָיו. יֵשׁ אֲשֶׁר מַחֲלָה פְּנֵי ה' בְּדַבְרֵי רָצוֹן וּפְיוֹס לְסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה, וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִתְנֶה שִׁבְחָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְהִלִּיץ בְּעֶדֶם בְּפְנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבְּשָׂמִים. יֵשׁ אֲשֶׁר רוֹמְמוֹת ה' וְקִדְשָׁתוֹ כּוֹבְשִׁים אֶת לְבוֹ וְנֹגֵשׁ אֵלָיו לְבִטָּא זֹאת בְּקִידָה וְהִשְׁתַּחֲוִיָּה, וְיֵשׁ אֲשֶׁר מִתּוֹךְ עֲרֹגַת נִפְשׁוֹ לֹא-ל חֵי, נֹצֵב לִפְנֵי בְּהִשְׁתַּפְּכוֹת הַנֶּפֶשׁ.

וּכְמוֹ כֵּן בִּיחּסוֹ שֶׁל הַמִּתְפַּלֵּל אֶל ה' - יֵשׁ אֲשֶׁר מִשְׁתַּטַּח לִפְנֵי יִתְבַּרֵּךְ בְּהִיּוֹתוֹ הַבוֹרָא אֲשֶׁר כָּל מִצִּיאוֹתָיו וְקִיּוּמָם מֵאֲתוֹ, וְהוּא הַמְּהַרֵּה אוֹתָנוּ תְּמִיד. וְיֵשׁ שְׁעוּמָד לִפְנֵי בְּגָאוֹת רְגִישׁוֹת עֲצוּמִים עַל כֵּךְ שֶׁהוּא אֱלֹקֵינוּ אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל, צוּר חַיִּינוּ מַלְכֵנוּ רוֹעֵנוּ וּמִגֵּן יִשְׁעֵנוּ, מְשַׁגֵּחַ עָלֵינוּ וּמִשְׁבֵּג בְּעֵדֵנוּ.

וְכֵן יִשְׁנֵם כִּמָּה וְכִמָּה מַצְבִּים וְהִלְכֵי-רוּחַ בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם - יֵשׁ וְעוֹמֵד בַּתְּפִלָּה מִתּוֹךְ שֶׁקֵּט נִפְשִׁי וְיֵשׁ מִתּוֹךְ סַעֲרַת רוּחַ, יֵשׁ מִתּוֹךְ נִימָה שֶׁל יָאוֹשׁ וְיֵשׁ מִתּוֹךְ זִיק שֶׁל תִּקְוָה, יֵשׁ מִתּוֹךְ שְׁפָלוּת הָרוּחַ וְיֵשׁ מִתּוֹךְ רוֹמְמוֹת הַנֶּפֶשׁ. יֵשׁ תְּפִלָּה בְּעֵת הַתְּנוּצָצוֹת זְרִיחַת הַחֲמָה

והתחדשות היום אשר אז גם נפש האדם צחה ורעננה בחיות איתנה, ויש תפילה של דמיומי חמה בסיום כל המולת היום שגם נפש האדם כבר מתששת ונופלים עליו חבלי תנומה. וכמוכן, שבכל מצב מתחלף הסגנון וצורת ההבעה.

וכל סוגי התפילות וכל אופני ומצבי העמידה רצויים הם לפניו יתברך. וכדכתיב - קרוב ה' לכל קוראיו, ובלבד שיהיו באופן שמסיים הכתוב - לכל אשר יקראוהו באמת (תהילים קמה).

*

התפילה היא שעתו היפה של היהודי, שעת רוממות וקדושה. וכמו שכתב הכוזרי - ונמצא שאין תפילת החסיד דבר שבמנהג או שבהרגל כשירת הזרזיר והתופי, אלא כל מילה מחשבה עמה וכוונה בה, בדרך זו תהיה שעת התפילה לחסיד כגרעין הזמן ופריו, ושאר השעות תהיינה לו כדרכים המוליכות אל שעה זו, שלבואה הוא מצפה כי על ידה הוא מדמה אל העצמים הרוחניים ומתרחק מן הבהמיים. וכשם שהיו לו שלש עתות התפילה שבכל יום פרי יומו ולילו, כך יהיה לו יום השבת לפרי השבוע כי יום זה מזמן להדבקות בענין האלוהי (מאמר שלישי אות ה).

בעת התפילה בא לידי בטוי הקשר והחבור הטמיר של כנסת ישראל לאביהם שבשמים, בהיות היהודי נכנס ובא בכל עת אל הקודש פנימה ופונה ישירות אל ה' ומבקש כל משאלותיו, וכל כך מחבב אותנו וקרבתו אליו עד כדי שרשאים אנו לדבר אליו בלשון נוכח.

וימה מאד נפלא החזיון הנשגב הזה, אשר אדם בשך-ודם עומד מול אלקי השמים והארץ ומפרש לפניו שיחתו כדבר איש אל רעהו, והוא יתברך מטה אָזְנוֹ לשמוע את תפילתו וקשוב לתחנוניו. וככתוב - כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו (דברים ד, ז).

וכאשר זוכה המתפלל, נחה עליו הרוח והוא מתעטף בהשראה של תפילה ומתענג עליה, וכמו שאמר נעים זמירות ישראל - כמו חלב ודבשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי (תהלים סג, ו). ובמיוחד בשבתות ובימים טובים, כאשר נתוסף על האדם רוח קדשה והוא קרוב יותר אל ה', והעמידה לפניו היא בתוספת דבקות מתוך ידידות מיחדת, אזי עבודת התפילה באה בנביעת רגשות הכובשת את נפשו ונשמתו, ומביאה אותו לבחינת 'אהבה בתענוגים'.

*

התפילה היא שעת התייחדות האדם עם אלקיו, מצב עילאי שהאדם פורש מסביבתו ומכל הנלוים אליו ומתנתק מכל אשר לו והוא מתאחד עם השכינה, וזוהי עצם מהות התפילה. [וכפי משמעות ההלכה שאין להשמיע קולו בתפילה (ברכות לא.), כלומר שתהא תפילתו מתוך התייחדות עם האלקים. וכעין שנאמר בכניסת הכהן הגדול אל הקודש 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקודש עד צאתו' (ויקרא טז, יז)] ובשעה גדולה זו הוא דבק בה' למעלה מכל השגה, שעה המסגלת להרגיש בה את רוממות קדשיו יתברך ולהנות מזיו שכינתו.

לקראת התפילה על האדם לעזוב את מרוצת וסגרת חייו ולפשט מעליו כל עניניו וליחד את לבבו לעבודה זו בלבד, ואמנם יש בזה דרגות רבות. וכמו שנפסק בשלחן-ערוך – **ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו...** וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה (או"ח סימן צח).

וזה העמק במה שאמרו בגמרא - **לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואחר כך יתפיל (שם ח.)**. שמלבד ההלכה כפשוטה שלא יעמוד סמוך לפתח אלא יכנס לתוך בית הכנסת, יש בכך גם משמעות שעל האדם להיות בעת התפילה במצב של הסחת הדעת מכל הענינים שהם מחוץ לתפילה ויכנס להיות מרכז בעולמה של תפילה. ומי שהוא בעל נפש אינו מסתפק בכניסת שיעור שני פתחים, אלא נכנס למרכזו של עולם התפילה וכל שרעפיו אפופים ודבוקים בה.

ואין צורך לומר שלא יתכן כלל בשעת השבחים והתפילות לעין בספרים ולעלעל ב'עלונים'. כי מלבד שזה פגם במהות התפילה ובצורת העמידה לפני ה', הרי רגעים אלו שישנם בין פרק לפרק מה רב ועצום ערכם כי בהם נתן לחוות את השראת הרוממות והנועם השורה עליו בעת הזאת, וגם נצרכים רגעים אלו ליחד לב ולהוסיף אמץ בהמשך העמידה לפני ה' ועבודת התפילה אשר לפניו.

[וכל שכן שלא יעלה על הדעת לשווח בעת התפילה אפילו שיחה קלה, שיש בזה גם חלול קדשות המעמד וזלזול ובזוי בכבוד ה' רח"ל].

*

התפילה הנכונה הינו כשהיא בישוב הדעת ובמתינות, כי מלבד זאת שדבר זה הוא תנאי הכרחי לכינה ורגש, הרי התפילה היא דבר נעלה וחביב שאין נחפזים לסיימה,

אלא אדרבה מאריכים בה ככל האפשר ומתקשים להפרד ממנה, מתמזגים ומתענגים למוץ את זיוה.

[ובדאי מי שהוא מגבל ומצמצם בזמן, אין בידו לקיים תפילה ראויה, כי אז לבבו בל עמו. והתפילה דורשת הרגשה כאלו כל הזמן עומד לרשותו, ורק באופן זה יוכל להתפלל כראוי. ועל האדם לקבץ את תפילתו בשעה כזו שלא תהיה לו שום סבה למהר, ובאמת אין דבר בעסקי העולם אשר הוא שקול בחשיבותו נגד התפילה]

כמו כן ראוי ונכון להתפלל בקול בשפה ברורה ובנעימה, כי בנוסף לזה שהקול מסייע לפונה, הוא גם מעורר את הרגש ויוצר מצב ואווירה של תפילה הן לעצמו והן לכלל הצבור וכענין שאמרו בגמרא (יומא כד:) שמעשה העבודות במקדש צריכים להעשות בעסק גדול כפתוב 'בבית אלקים נהלך ברגש'.

וכבר מיד בלכת האדם אל בית הכנסת ישמח כי הולך הוא אל בית האלקים, וירגיש בנפשו ורוממות כהולך לבית המקדש. ובהתעטפו בטלית ותפילין יתעורר ברגשי קודש כחורג בגדי שרות ועבודה לכבוד ה' בחינת 'בגדי כהונה'. ובעת עמדו להתפלל ידמה בעצמו שהוא כמלאכי השרת העומדים לפני ה' ברום עולם לשרתו ולכבדו.

ופשוט שראוי ומחויב להגיע לבית הכנסת לפני זמן התחלת התפילה, ואין הטעם בזה רק משום שמיד בהתחלת התפילה כבר יהא מוכן להתפלל עם הצבור ולכון בישוב הדעת ולא יזדקק למהר ולדלג, אלא עקר מעלת הדבר הוא כדי להתכונן בנפשו ולהכנס לאוירת התפילה, וכמו שאמרו במשנה - **חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכינו לבם לאביהם שבשמים** (ברכות ל:). ואיתא במדרש - **צריך אדם לטהר לבו קדם שיתפלל** (שמות רבה כב, ג). וגם משום כבוד התפילה וחשיבותה שתהא כל כך יקרה וחביבה עליו עד שהוא מקדים לבוא, וכעין שמצינו באברהם אבינו - **וישכם אברהם בבקר** (בראשית כב, ג) ודבר זה הוא אחד מעשרת הדברים שאדם אוכל פרוטיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא - **השכמת בית המדרש שחרית וערבית** (סדר ברכות התורה).

ואמרו בגמרא (ברכות לב:) שצריך המתפלל לשהות גם שעה אחת אחר התפילה, ונראה שבנוסף לטעם הפשוט דהינו כדי שהתפילה לא תראה עליו כמשא שממהר לצאת ממנה כדאיתא בשו"ע (או"ח סימן צג סעיף א). – משמשת שהות זו כדי לקלט ולהחדיר בנפשו רושם רגשות הקודש וההשראה העילאית שעמד בה.

וגם מאחר שהוא שרוי בעולמה המרומם של התפילה, אין ראוי להפרד ממנה כל עוד שהיא עדין מפעמת בקרבו, ונדרש שהות של זמן כדי שיוכל לצאת ולהתעסק בענינים

אחרים. ואלו הזוכים להתעלות בתפלתם בסערת דבקות עילאית הרי הם בבחינת 'נפשי יצאה בדברו', ונזקקים המה לשהות פרק זמן אחר התפילה כדי להשיב נפשם על דרך הכתוב 'סמכני באשיות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני' (שה"ש ב, ה)

*

אשרינו מה טוב חלקנו - שבכל עת יש בידינו לגשת אל הקודש ולעמוד לפני ה' לשוח ולתנות את כל אשר עם לבבנו.

ומה נעים גורלנו - אשר הוא יתברך קרוב אלינו בכל קראנו אליו, מבין ומאזין מביט ומקשיב לקול שועתנו ולכל רחשי לבנו, וברוב רחמי וחסדיו נעתר לבקשותינו. ואף לשאינם כדאיים חס עליהם וחונן אותם מאוצר מתנת חנים, וכדברי בעל 'ספר חסידים' - **יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפילתו, אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעת עיניו, אשר תמיד בוכה ומתחנן, אע"פ שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפילתו ועושה חפצו** (סימן קל).

ומה יפה ירושתנו - שהנחילו לנו חכמינו ז"ל אנשי כנסת הגדולה, סדרי ונסחאות התפילות והברכות בלשון צחה וברורה לכל מגן ימות השנה ולכל סוגי המאורעות, סגנון המיוסד על פי כללי הדקדוק והדיבור הנכון, והמבסס על גדרי ההלכה, והתואם את עומק הענינים ואת סדרי ההנהגה העליונה, דברים שהם כבשונו של עולם. ולולא זאת לא מצאנו ידינו ורגלינו בבואנו לאמר תפילות וברכות לפני מלך מלכי המלכים.

*

ובכן נשא כפינו אל ה', אנא, רצה בעבודתנו ושעה לתפלתנו, הקשיבה לקולנו ויעלו לפניך תחנונינו, האזינה לאמרינו ובינה הגיגינו. תן לנו כלבבנו ומלא כל משאלותינו. השרה שכנתך עלינו וגאלנו בקרוב תשועת עולמים.

איגרת היהודי

איגרת היהודי

עשרת היסודות בחיי היהודי

היסוד הראשון - ידיעת מציאות ה'

היהודי - יסוד חיו ותשתית הכרתו היא ידיעת מציאות ה', מרכז רעיוני וציר מחשבותיו הוא שיש אלקים 'היה הוה ויהיה' שהוא אדון הכל אשר עשה ועושה לכל המעשים, הוא הבורא, והוא המלך והמנהיג, הוא הקובע והפועל הכל וכמו שכתוב - **שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד** (דברים ו, ד). **אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו** (שם ד, לה) /

הכרה נשגבה זו, אופפת את נפש היהודי והוא מתהלך עמה וחושב עליה תדיר, ככתוב - **שוייתי ה' לנגדי תמיד** (תהילים טו). ומטל עליו להתבונן בידיעה רוממה זו ולהגות בה בכל עת, עד שתהא מתישבת על לבו בפשטות ובבהירות, וכדכתיב - **וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד** (דברים ד, ט).

ועוד יש בידו של האדם להגיע למעלות רמות בהשגת דבר נשגב זה, כאשר יעמיק וירחיב בו וישכיל לדעת שהוא יתברך 'מחייב המציאות', ויבוא בסוד ה' להשיג יחודו יתברך באספקלריא המאירה ולצפות ב'מרכבה' מדרגות נפלאות עד אין קץ.

היסוד השני - הכרת מלכות ה'

היהודי - מכיר במלכות ה', שכל מה שנעשה בעולם הוא בהשגחתו ובגזרתו - **ומלכותו בכל משלה** (תהילים קג). וכמו שאמרו - **אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה** (חולין ז:). וגם מה שהאדם יזום ופועל בכחות עצמו הוא מאת ה' ככתוב - **כי הוא הנותן לה כח לעשות חיל** (דברים ח, יח).

וידע היהודי נאמנה שה' יתברך מנהיג את העולם בהשגחה פרטית, והכל במשפט צדק כפי מעשיו של האדם, כאמור - **גדל העצה ורב העלילה אשר עיניך פקחות**

על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמיה לב, יט). וכדכתיב - כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה (איוב לד, כא). וכן כתוב - משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם, ממכון שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ, היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהילים לג). ומטל על האדם לשם על לבו דבר זה, ולהיות ירא את ה' ומשפטיו ולפלט את דרכיו כראוי, וכדכתיב - סמור מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (שם קיט).

היהודי שלו ורגוע, ביצעו שהנו מנהג ומובל בבטחה בידי הנאמנות של הקב"ה.

וצריך האדם לחסות ולהשען על ה' ולהשליך עליו את כל יהבו, ככתוב - השלך על ה' יהבו והוא יכלכלך (שם נה). ובגין כך ששם בה' בטחוננו משגיחים עליו מן השמים השגחה יתרה והוא משפיע בחסד רב, וכדכתיב - והבוטח בה' חסד יסובבנו (שם לב). וכתוב - ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו (ירמיה יז, ז).

סמוך ובטוח הוא היהודי על הנהגת ה' יתברך, והוא מרצה ומקבל בשמחה ובאהבה את כל המאורעות ואת כל המתרחש עמו מבלי כל התרעמות והתמרמרות, כי הוא מאמין ובטוח שהכל נעשה בצדק ובמשפט בחסד וברחמים. ועוד יודע הוא שכל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה, כמאמרו של התנא רבי עקיבא - כל מה דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות ס:). וכמו שדרשו חכמים בפסוק - ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך - בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (ברכות נד:).

היהודי מסכים לכל מה שהקב"ה עושה, ואין לבו חלוק עליו, ולא עוד אלא שהוא מרצה ודעתו נוחה בכל המתרחש עמו, מעצם הדבר שפך הוא רצון ה'.

היסוד השלישי - המית הלב אל ה'

היהודי - לבו הומה רגשות מכבוד ה' יתברך ומנפלאות מעשיו אשר גדלו וטובו מלא עולם. הכרתו הבהירה והברורה במציאות ה' ובמלכותו אופפת את נשמת היהודי ומסעירה אותו ברגשות קודש. ומטל עליו להפנים ידיעה נשגבה זו בתוך פנימיות לבו ולהחדירה בקרבו, עד שיחוה אותה בנפשו, ומתוך כך יהא משתאה מגדל רוממות קדשתו יתברך, ויתמלא ברגשות הערצה והכנעה אהבה ויראה מלפניו, כמו שכתוב - ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (דברים ו, ה).

על היהודי להשתוקק לקרבת ה', ויהיה שוֹגה באהבתו תמיד, עד שתכבש את כל אישיותו ותהא נפשו קשורה בו יתברך ככתוב - **ולדבקה בו** (שם יא, כב).

ועוד יש בידו של האדם להיות עולה ומתעלה לדרגות נשגבות הן בעניין היראה שמתוך הכרתו בנוראות קדושת ה' תאחזנו חיל ורעדה ויהא נרתע נרעש ונפחד מהדר גאונו ומשגב רוממותו יתברך. והן בעניין האהבה והדביקות שיגיע לצמאון וכמיהה, ערגה כסופין וכלות הנפש אל ה' וכמו שאמר דוד - **צמאה לך נפשי כמה לך בשרי** (תהילים סג), **נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'** (שם פד). וכלשון המשורר - **נפשי חולת אהבתך** ('ידיד נפש').

היסוד הרביעי - עבודת ה'

היהודי - תפקידו ומשימת חייו להיות עבד נאמן לה', לעבדו בלב שלם ובנפש חפצה, כאמור - **ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם** (דברים יא, יג).

משהתמלא לב האדם וגאו רגשותיו מגדל קדשת ה' ומרוממות מלכותו יתברך, מטל עליו לבטא זאת, ולבוא לפניו בהלל ורננה בשיר ושבחה, ולתת לו כבוד ועז, ככתוב - **עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו** (ישעיה מג, כא). **זה א-לי ואנוהו אלקי אבי וארמנהו** (שמות טו, ב).

וכן מטל על היהודי לכבד את שם ה' ולשרתו, לבוא אל מקדשו ולהשתחוות לפניו בהדרת קודש, להגיש מנחה ולהקטיר זבח ועולה.

ועבודת הלב - הלא היא התפילה על כל חלקיה, שהאדם עומד לפני ה' ומתיחד עם קונו מתפיל ומתחנן, מבקש ומודה, מביע את רגשות לבו ושופך לפניו את שיחו. וכמו שאמרו - **לעבדו בכל לבבכם - איזו עבודה שבלב זו תפילה** (תענית ב). **וחסידים ואנשי מעשה, היו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה** (שולחן ערוך אורח חיים סימן צח).

עבודת ה' נשגבה, היא לקדש את יום השבת, לכבד ולענג את היום אשר קדשו ה' לשמו, לשבות ולנוח בו באהבה. וכן לעשות את מועדי ה' מקראי קודש ולחוג אותם לפניו.

על היהודי לקרא בשם ה', להודיע לבני האדם גבורתו וכבוד הדר מלכותו

(תהילים קמה). לפרסם עלילותיו ולספר את נפלאותיו, ככתוב - **אתם עדי נאום ה' (ישעיה מג, י).** וכן מטל עליו לגדל ולקדש את שם ה' הגדול והנורא כאמור - **ונקדשתי בתוך בני ישראל** (ויקרא כב, לב), וצריך הוא להיות נכון למסר את נפשו ולבוא באש ובמים עבור קדשת שמו.

היסוד החמישי - תורת ה'

היהודי - התורה היא חיו ונשמת אפו, ועל כן הוא הוזה בה יומם ולילה לא ינוח ולא ישקט, כדי לדעת את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה. וכמו שאמרו - **תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה** (קידושין מ:). ומאחר שהתורה היא חכמת ה' הנתונה מפיו חביבה היא אצל היהודי מכל חמודות תבל, וכמו שאמר דוד - **טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף** (תהילים קיט). ותאב הוא לדעת ולהבין את כל דבריה חקותיה ומשפטיה.

וכאשר זוכה האדם לאהבת התורה, וישר מצוותיה כובש את לבו, אזי משתעשע הוא תדיר בזיו חמדתה וצוף מתיקותה, ושח בה כל היום, והיא לו למשיב נפש ולשמחת לב.

ומטל על היהודי לעסק בתורה בכל שעה וזמן פנוי שיש בידו, וכדכתיב - **והגית בו יומם ולילה** (יהושע א, ח). ועל כל פנים חייב הוא לקבץ עתים לתורה אחת ביום ואחת בלילה. אמנם אלו אשר חשקה נפשם לזכות לכתרה של תורה, פורשים למענה מכל ענייני העוה"ז וממיתים עצמם באהלה של תורה, ומקימים בעצמם את כל מ"ח הדברים אשר התורה נקנית בהם. אשרי חלקם. ואמרו - **אפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה** (ירושלמי פאה פ"א ה"א).

ויש לו ליהודי לעלות במעלות השגת התורה, על ידי שיהא עמל ויגע להעמיק בסוד מעמקה ואורות פנימיותה, לגלות סתרים ולפענח צפונות, טעמי תורה ורזי תורה. וכמו שביקש דוד - **גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך** (תהילים קיט).

ועוד מוסיף בן-העליה ללטש את נפשו לקדש את אישיותו ולצחצח את סברתו, עד שזוכה ששכלו ודעתו יספימו לדעת תורה - דעת האלקים, ולמעלה מכך עד לדרגה שהוא מעצמו מלבו וסברתו היה אומר כן, שעל זה אמרו חכמים שהתורה נקראת **תורתו - תורה דיליה** (קידושין ל:). ואמרו בזהר - **אורייתא וקוב"ה וישראל**

חד. ולעתיד לבוא יזכו כל בני ישראל לדָרָגָה שֶׁל - נִתְּנִי אֶת תּוֹרָתִי בְּקֶרֶבָם וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה (ירמיה לא, לב).

וְכֵן מִטֵּל עַל כָּל יְהוּדִי לִפְעַל לִמְעַן תִּהְיֶה הַתּוֹרָה קִימָת בָּעַם יִשְׂרָאֵל, וְלִכֵּן מִי שֵׁיִשׁ בִּידוֹ צָרִיךְ לְהַחֲזִיק יָדַי לומדי התורה, וְלִהְיוֹת שֶׁתֵּף בְּקִיּוֹם הַתּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל.

היסוד השישי - שמירת מצוות ה'

היהודי - שומע בקול ה', שומר חקיו ונוצר מצוותיו, על כל פרטיהם ודקדוקיהם, מצית בנאמנות לכל אשר נצטוו ואינו סר ימין ושמאל. וחובה על היהודי ללמד את כל ההלכות ולבררם לאשורם, לשנן אותם תדיר ולהיות בקי בהם, ולדקדק ולהזהר בהם. ובכל מעשה ובכל תנועה עליו להיות חוקר ובודק אם תואמים הם את ההלכה, וכל צעד צעד ושעל בחייו יהא על פי ה'שִׁלְחוֹן עֲרוּד'. כִּפְתּוּב - וזִכְרָתָם אֵת כָּל מִצְוֹת ה' וְעֲשִׂיתָם אוֹתָם (במדבר טו, לט).

זֶהִיר הוּא הַיְהוּדִי וְשׁוֹמֵר אֲוֲרָחוֹתָיו מִכָּל רָע, נִשְׁמֵר מִלַּעֲבֹר עַל אֲזָהָרוֹת הַתּוֹרָה, כּוֹבֵשׁ אֶת יָצָרוֹ וְעוֹמֵד אִיתָן בְּכָל נִסְיוֹן הָבֵא לִפְנֵי, וּמִתְרַחֵק מִכָּל נִדְנוּד חֲטָא וְעוֹן.

מִלְבֵּד הַיּוֹת הַמִּצְוֹת גִּזְרַת מֶלֶךְ, אֲשֶׁר בְּקִיּוּמָם מְבִטָא הָאָדָם עֲבֹדוֹת לֵה', הֵרִי מִצְוֹת הַתּוֹרָה כּוֹלֵם הֵם הַנְּהָגוֹת קְדוּשׁוֹת הַמְּקִיפּוֹת אֶת כָּל אִישִׁיתוֹ שֶׁל הַיְהוּדִי - הַנְּהָגוֹת יֵשֶׁר וּמִשְׁפָּט, צִדְקָה וְחֶסֶד, חֲמִלָה וְאַחֻזָּה, עֲדִינּוֹת וְהִגִּינוֹת, קִדְשָׁה וְטָהֳרָה. וּבְעֲשִׂיתָן הָאָדָם מִתְקַדֵּשׁ מִתְעַלָּה וּמִתְרוֹמֵם, כִּפְתּוּב - לִמְעַן תִּזְכְּרוּ וְעֲשִׂיתָם אֵת כָּל מִצְוֹתַי וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם (שם טו, מ).

וְאַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד (תהילים קיב) וְנִפְשׁוֹ רוֹדֶפֶת אַחֲרֵיהֶם, כִּפְתּוּב **חֲכָם לֵב יִקַּח מִצְוֹת** (משלי י, ח). וְהוּא שֶׁשׁ עֲלֵיהֶם כְּמוֹצֵא שֶׁלֵּל רָב (תהילים קיט), וּמִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בָּהֶם כְּדֹכְתִּיב - וְאַשְׁתַּעֲשֵׁעַ בְּמִצְוֹתֶיהָ אֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי (שם).

היסוד השביעי - הליכה בדרכי ה'

היהודי - הולך בדרכי ה' ובנתיבות התורה. ומטל עליו להתבונן במצוות התורה וללמד מהם איזו היא הדרך אשר רוח התורה נוחה הימנה, וכמו שהתפלל דוד

הַמֶּלֶךְ - דְּרָכֶיךָ ה' הוֹדִיעֵנִי אַרְחוֹתֶיךָ לְמַדֵּנִי (תהילים כה), הַדְרִיכֵנִי בְּנִתִיב מִצּוֹתֶיךָ כִּי בּוֹ חֲפָצְתִּי (שם קיט). וְכָל אַרְחוֹת חַיִּי הִיהוּדִי וְעֵינַי הִנְהַגְתּוּ צְרִיכִים לְהִיּוֹת עַל פִּי רַעֲיוֹן וְרוּחַ הַתּוֹרָה, כִּכְתּוּב - וְעִשִּׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' (דברים ו, יח). וְכִמּוֹ שְׁאֵמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ - נִרְ לְרַגְלִי דְבָרֶיךָ וְאוֹר לְנִתִיבָתִי (תהילים קיט). וְכִתִּיב - בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעָהוּ (משלי ג, ו).

עַל הִיהוּדִי לְהֶלֶךְ בְּדַרְכּוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה בְּמִידוֹת וְהִנְהָגוֹת, לְתַקֵּן הַלִּיכּוֹתָיו וּלְיָשָׁר תְּכוּנוֹתָיו. כִּבְּן הַהוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי אָבִיו וְחַפֵּץ לְהַדְמוּת אֵלָיו. וְכִכְתּוּב - וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכּוֹ (דברים כח, ט). וְאָמַרְוּ חֲכָמֵינוּ - מָה הוּא נִקְרָא חֲנוּן אִם אֵתָה הִיָּה חֲנוּן, מָה הוּא נִקְרָא רַחוּם אִם אֵתָה הִיָּה רַחוּם, מָה הוּא נִקְרָא קְדוֹשׁ אִם אֵתָה הִיָּה קְדוֹשׁ. (סוטה יד. רש"י דברים יא, כב). וְאָמַרְוּ - פִּמְלִיא שֶׁל מֶלֶךְ מָה עָלֶיךָ לְהִיּוֹת, מַחֲקָה לְמֶלֶךְ (תו"כ קדושים א).

וְכָלשׁוֹנוֹ הִזָּהֵב שֶׁל מֶרֶן ה' חֲזוֹן אִישׁ זִיע"א - 'כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה וְחֻקֶּיהָ נִתְּנוּ לְלַמֵּד מֵהֶן מַלְבֵּד פְּרִטֵי מִצְוֹתָן, אֶת חֲפֵץ ה' מֵאֲתָנוּ בְּהִנְהָגָתָנוּ, בְּמַעֲשֵׂה וּבְמַחֲשָׁבָה וּבִסְדֹּדֵי הַמְשָׁכָלוֹת בְּכָל הַמַּשְׁגָּ אֲצִלְנוּ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וּמִזֶּה לְמַדּוֹ חִז"ל אֶת תּוֹרַת הַמִּידוֹת, אִם כִּי לֹא נִתְיַחַד לָהֶם דְּבוּר מִיַּחַד, אֲבָל הֵן מַעֲקָר כְּלָלוֹת הַתּוֹרָה הַקְדוּשָׁה' (קובץ אגרות ח"ג קסה). וְכֵן אָמַר דָּוִד - מִפְּקוּדֶיךָ אֲתַבּוֹנֵן עַל כֵּן שְׁנֵאתִי כָּל אוֹרַח שֶׁקָּר (תהילים קיט). גַּם יַעֲדֶתֶיךָ שְׁעִשְׁעֵי אֲנִשִּׁי עֲצָתִי (שם).

הַסִּדוּר הַשְּׂמִינִי - לַעֲשׂוֹת רְצוֹן ה'

הִיהוּדִי - אֵינוֹ מְסַתְּפֵק בְּקִיּוֹם מִצְוֹת הַתּוֹרָה וְהַלִּיכָה בְּדַרְכֵי ה', אֲלָא אִם מְשַׁתְּדֵּל לְהִיּוֹת עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם גַּם לְפָנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין. שְׂמִירָב הַשְּׁתוֹקֵקוֹת וְחִבִּיבוֹת לַהֲשִׁי"ת, חֲפֵץ הוּא לַעֲשׂוֹת לוֹ נַחַת רוּחַ וּלְהַפִּיק רְצוֹנוֹ, וְכִמּוֹ שְׁאֵמַר דָּוִד - לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹקֵי חֲפָצְתִּי (שם מ). וְכָל הִנְהָגָה אֲשֶׁר נִתֵּן לַעֲמוּד עָלֶיךָ בְּסִבְרָא וְהַרְגָּשָׁה שְׂכָךְ הוּא רְצוֹנוֹ יִתְבַּרֵּךְ וְתִבְרָא נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, מְקִים אוֹתָהּ בְּשִׂמְחָה בְּבַחֲנִית 'אִשָּׁה כְּשֶׁרָה שְׁעוֹשָׂה רְצוֹן בְּעִלָּה' (תנא דבי אליהו רבא ט). וְעֵינַי הִיהוּדִי נְשׂוֹאוֹת אֶל ה' לְהָאִיר אֶת עֵינָיו לְדַעַת מָה הוּא רְצוֹנוֹ יִתְבַּרֵּךְ וְכִמּוֹ שְׂבִקֵּשׁ דָּוִד הַמֶּלֶךְ - לְמַדֵּנִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ (תהילים קמג).

וְאִם הַמִּצְוֹת שֶׁנִּצְטָוִינוּ עֲלֵיהֶם, מְקִים אוֹתָם גַּם מִתּוֹךְ הַגִּישָׁה הַנַּעֲלָה וְהַרְוּמָה שֶׁהֵיוּ רְצוֹנוֹ יִתְבַּרֵּךְ.

היסוד התשיעי - להיות שעשועים לפני ה'

היהודי - הוא בן-שעשועים לה'. על היהודי להתנאות לפני ה' במצוות (שבת קלג:), לקימם בכל ההדורים והסלסולים ולהוסיף עליהם ציצים ופרחים, וכן עליו לקנות בנפשו מידות אצילות, ולהיות חדור ואפוף ברגשות עילאיות, ובכך יהא עטרת תפארת להקב"ה, וכמו שאמר הנביא - **ישראל אשר בך אתפאר** (ישעיה מט, ג).

בנוסף, על היהודי להעצים את אישיותו ולהתעטר בקשוי רוממות, תכסיסי קדשה וסממני טהרה עד שתפעם בו רוח ה' ויהיה הקב"ה משתעשע בו, ככתוב - **כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו** (שם ה, ז). וכמו שמתאר בשיר השירים יפה של כנסת ישראל כיצד היא שעשוע לפני הקב"ה ברב מעלתה וזיו תוארה.

ופסגת מדרגה זו תהיה לעולם הבא, בו יהא הקב"ה משתעשע בישראל ומטיל עמם בגן עדן (רש"י ויקרא כו, יב).

היסוד העשירי - עם ה'

היהודי - הוא בן לעם אשר בחר בהם ה' מכל העמים להיות לו לעם סגולה, ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט, ו). עם הנושא את דגל ה', עם אשר יעודו להתהלך לפניו ולהיות תמים עמו (בראשית יז, א). וכרת הקב"ה עמנו ברית ידידות ואהבה להיות לנו לאלקים, ולהשרות שכינתו בתוכנו. הוא יוצרנו מלכנו וגואלנו, אשר פדה אותנו מבית עבדים לחרות עולם, השם נפשנו בחיים ומדריךנו על במות אויבנו, משגיח עלינו ומרעיף עלינו ברכה, קרוב לשועתינו ועונה לתפלתנו בכל קראנו אליו. **אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה'** (דברים לג, כט).

עם ישראל הוא עמו חביבו של ה', רוצה בנו וקרבנו לעבודתו, נתן לנו את תורתו ומשפילנו להבינה ולסבר את הגיונה. ומרוח קדשו האציל ה' עלינו והקים מתוכנו נביאים להודיע את דברו. הביאנו אל נה קדשו וארץ נחלתו, והנחיל לנו את יומו - שבת קדשו. ורוממנו מכל לשון ונתננו עליון על כל גוי הארץ לתהלה לשם ולתפארת. **אשרי העם שפכה לו אשרי העם שה' אלקיו** (תהילים קמד).

חִיבָה יִתְּרָה חֶבֶב אוֹתָנוּ הִקָּבָה וּמַחְשִׁיב אוֹתָנוּ כְּבָנִים, שְׁנֶאֱמַר - בָּנִים אַתֶּם לָהּ אֱלֹקִיכֶם (דברים יד, א), וְשִׁמוֹ הַגָּדוֹל נִקְרָא עָלֵינוּ. וְלִמְעֻלָּה מְכַל זֹאת הִקָּבָה אוֹהֶב אוֹתָנוּ וְחוֹשֵׁק בָּנוּ וּמַעֲנִיק לָנוּ קִרְבָּה וּדְבָקוֹת, עַד כְּדֵי שֶׁ-דְּמוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּמִרְכָּבָה (בר"ר פב, ב). וּכְתִיב - הֵן עַל כַּפִּים חֲקִיתִי (ישעיה מט, טז). אָנוּ עִם סִגְלָתוֹ אֲשֶׁר הֵאֱמִירָנוּ בְּרוּמָמוֹת וּקְדוּשָׁה, וּמָה נִשְׁגָּב הַדָּבָר שֶׁכִּנְסַת יִשְׂרָאֵל קְרוּיָה 'כְּלָה' וְרַעְיָהּ 'לְהִקָּבָה' (שיר השירים), וּמַעֲטָרָנוּ בְּכָבוֹד וְהַדָּר לַהֲיוֹת בְּדָמוֹת וְצֶלֶם אֱלֹקִים, עַד כְּדֵי כֹךְ שֶׁ-קִּרְאוֹ הִקָּבָה לִיעֲקֹב א-ל (בר"ר עט, ח). אֲשֶׁרִינוּ מֵה טוֹב חֲלָקָנוּ וּמָה נָעִים גּוֹרְלָנוּ וּמָה יָפָה יְרוּשָׁתָנוּ.

וְעוֹד נִכְוֵנוּ לָנוּ 'מִמוֹת הַמְּשִׁיחַ' אֲשֶׁר בָּהֶם יִנְחַמְנוּ ה' - כָּאִישׁ אֲשֶׁר אָמוּ תִנְחַמְנוּ (ישעיה סו, יג), וְ-יָלֵב בָּשָׂר וְרוּחַ חֲדָשָׁה יִתֵּן בְּקִרְבָּנוּ (יחזקאל לו, כו), וְ-כִמְשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כְּלָה יִשִּׁישׁ ה' עָלֵינוּ (ישעיה סב, ה), וְיִרְבֶּה לְהִיטִיב עִמָּנוּ בְּרָכָה עַד בְּלֵי דַי, וְנִטְפּוּ הַהָרִים עָסִים (יואל ד, יח), וְלִילָה כִּיּוֹם יֵאִיר (ישעיה ל, כו) וְעֲצָמוֹתֵינוּ כִּדְשָׁא תִפְרַחְנָה (שם סו, יד), וְגַם שׁוֹכְנֵי עִפְרָיִם יִקְצֹצוּ וְיִרְנְנוּ (שם כו, יט). וְנִבְּאוּ בָנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם (יואל ג, א), וּ-מִלֵּאָה הָאָרֶץ דַּעַה אֶת ה' (ישעיה יא, ט).

וְלִמְעֻלָּה מִזֶּה 'הָעוֹלָם הַבָּא' אֲשֶׁר עָלָיו נֶאֱמַר - עֵין לֹא רָאִתָּה אֱלֹקִים זּוֹלָתָהּ (ברכות לד,); וְ-יָפָה שְׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרֵת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא, מְכַל חֵי הָעוֹלָם הַזֶּה (אבות ד משנה יז). וּבּוֹ - צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעֵטְרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנִהְנִין מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה (ברכות יז). וְאֶמְרוּ חַז"ל (תענית לא). - עֲתִיד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת מַחֹל לַצַּדִּיקִים, וְהוּא יוֹשֵׁב בֵּינֵיהֶם בְּגֵן עֵדֶן, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵרָאָה בְּאַצְבָּעוֹ, שְׁנֶאֱמַר (ישעיה כה, ט) - וְאֶמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹקֵינוּ זֶה קוֹיָנוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה ה' קוֹיָנוּ לוֹ נִגְלִיָּה וְנִשְׁמַחָה בִּישׁוּעָתוֹ.

אֲשֶׁרִינוּ מֵה טוֹב חֲלָקָנוּ וּמָה נָעִים
גּוֹרְלָנוּ וּמָה יָפָה יְרוּשָׁתָנוּ

יום שני ג' ניסן תשע"ח

בס"ד

ברכת מזל טוב

שלוחה מאתנו מקרב לב למעלת כבוד המשפחה הרוממה והחשובה ה"ה האי גברא רבה ויקרא ידידנו הנעלה והיקר נדיב הלב ראש וראשון לכל דבר שבקדושה אוהב התורה ולומדיה, לב חכם לוקח מצוות, רב חסד להיטיב לכלל ולפרט, עמוד צדקה המרבה לפזר ממונו למטרות חסד קדושות ונאצלות, מעמודי התווך של מכון כתבי בן מלך, עומד לימינו בכל עת ביד רחבה ובנפש חפיה, במסירות ובנאמנות למען הוצאת ספרי רבינו הגאון הגדול בעל מלך שליט"א

הרה"ח רבי **אהרן גרינוולד** שליט"א
ואתו עמו נוות ביתו החשובה תח"י תומכת נאמנה בכל מפעלות הקודש

אשר על שמו הטוב תיקרא הדפסת ספר מסדרת ספרי בן מלך

'מהודרת גרינוולד'

לרגל השמחה השרויה במעונו בהיכנס בנו

כמר **נפתלי** נרו יאיר
לעול תורה ומצוות

יהי רצון שיעלה מעלה מעלה במעלות התורה ועבודת ה' ויתעבד לאילנא רברבא לתפארת בית ישראל, ותזכו לרוב נחת ממנו ומכל צאצאיכם תורה וגדולה עושר וכבוד שפע ברכה והצלחה בכל מעשי ידיכם ימלא ה' כל משאלות לבכם לטובה, ברכה עד בלי די

בחקרה ובהערכה
הנהלת

מכון "כתבי בן מלך"

להוצאת ספרי מלך רב
הגר"ל מנחם מנחם של"א

ספרים
למועדי השנה

סדרת ספרים
ביאורים ומאמרים
על חסידות חסידות חסידות

שיעורים
על הש"ס

ספרי
הגאון והחסידות

ביאורי סידור
ספרי

אמונה ובטחון
מטאון

תורה ודעת
אומנים

תורה ודעת

הנצחת תורמים

קו בן מלך
03-3077354
מחשבה במכון
שיעורים 24 שעות ביממה

עמודות השמחה בבתי כנסת
לשמוע שיעורי חסידות
מחלקים לפי נושאים
בכל החודשים

רכישת ספרי בן מלך
במוסדות המוכרות ברחבי העולם

טלפון הדפוס: 054-9422488

מכתבים: אורח ישראל 1/9

בית עילית

נמונה מוכרת לפי סעיף 46

ליחידות הדפוס

mechonbenmelech@gmail.com